

ДНЕВНИКЪТЪ

(стенографически)

на

ХІІ^{то} Обикновено Народно Събрание

(първа извънредна сесия).

ХІІ заседание, срѣда, 8 май 1902 г.

(Отворено въ 2 ч. и 45 м. слѣдъ плащѣ подъ прѣдседателството на подпрѣдседателя г. А. Франгя.)

Прѣдседателствующъ А. Франгя: (Звъни.) Засѣданнето се открива.

Г-нъ секретарѣтъ ще прочете поименния списѣкъ на г. г. народнитѣ прѣдставители.

Секретаръ Д. Филовъ: (Прочита списѣка. Отсѣдствуватъ г. г. народнитѣ прѣдставители: М. Балтовъ, Д. Вълчевъ, И. Геншовъ, А. Груевъ, К. Досевъ, А. Каназирски, В. Кобуровъ, С. Лафчисевъ, Н. Лефтеровъ, Х. Мановъ, Скендеръ Бей Махмудовъ, С. Митовъ, Г. Пасаровъ, М. Хусейновъ и Н. Христовъ.)

Прѣдседателствующъ А. Франгя: Отъ 178 народни прѣдставители отсѣдствуватъ 15. Има законното число народни прѣдставители — заседание то продължава.

Прѣди да почнемъ работата, дълѣ ми е да съобща на г. г. народнитѣ прѣдставители, че прѣдседателството е разрѣшило отпущѣ на народния прѣдставител г. Пасаровъ отъ 5 дена.

Постѣпило е едно прѣдложение отъ Видинския народенъ прѣдставителъ г. Н. Цановъ, за измѣненіе чл. 163 отъ санитарния законъ.

Сѣщо е постѣпило едно съобщение отъ г. Министра на Финанситѣ, съ което той моли Народното Събрание да се произнесе, правилно ли сѣ отпущати 3,660 л. за възнаграждение членовѣтъ отъ специалната комисия по десетѣка или не.

Туй писмо ще се прочете отъ г. секретаря.

Секретаръ Д. Филовъ: (Чете.)

„Министерство на Финанситѣ, Счетоводство. № 4.998 май 1 день 1902 г., гр. София.

До Господина Прѣдседателя на ХІІ-то Обикновено Народно Събрание.

Господинъ Прѣдседателю,

На основание чл. 188 отъ публично-административния правилникъ за приложение закона за данѣка върху земнитѣ произведения, Министерскиятъ Съвѣтъ, въ заседание то си отъ 4 септемврий 1900 г. протоколъ № 80, е постановилъ да се назначи комисия за ръководене произвеждането на търговѣтъ, прѣглеждането на резултатитѣ имъ и изказване мнѣніе по тия търгове, като е оказалъ и лицата, отъ които трѣбва да се състави комисията. Съгласно това постановление, тогавашниятъ Министъръ на Финанситѣ г. М. Теневъ, съ прикази подъ №№ 1.571, 1.578 и 1.833 отъ 1900 г. е назначилъ и слѣдущитѣ длѣжностни лица: управителъ на Българската Народна Банка С. Караджовъ, подпрѣдседателъ на Върховния Касаціоненъ Сѣдъ А. Каблешковъ, началникътъ на земледѣлческитѣ каси А. Малушевъ, главнитѣ секретари при Министерството на Вътрѣшнитѣ Работи Т. Василевъ, Министерството на Финанситѣ Х. М. Бончевъ, Министерството на Правосѣдието Д-ръ Д. Минковъ, началникътъ на отдѣлението за прѣжитѣ данѣци при Министерството на Финанситѣ А. П. Зарзовъ, началникътъ на отдѣлението за земледѣлнето при Министерството на Търговията и Земледѣлнето И. Сарановъ и началникътъ на финансовата статистика при Финансовото Министерство К. Поповъ — за членове, а старшиятъ помощникъ-началника при Финансовото Министерство Н. Ставревъ — за секретаръ.

Сѣщиятъ Министерски Съвѣтъ, съ горѣпоменатото си постановление (протоколъ № 80) и съ допълнителното си отъ 30 септемврий 1900 г. (протоколъ № 86) е разрѣшилъ: на членовѣтъ отъ комисията да се плаща на лице по 15 л. на заседание,

а на секретаря по 10 л. на заседание. Вследствие на това Министерството на Финансите е заповѣдало на ковчежничеството да отпусне подъ разписка — допълнителниятъ свръхсметенъ кредитъ отъ 3.000.000 л. още не е билъ разрѣшенъ отъ Народното Сѣбрание — на г. Бончева 450 л., на г. Караджова — 285 л., на г. Каблешкова — 435 л., на г. Василиева — 435 л., на г. Д-ръ Д. Минковъ — 375 л., на г. А. Манушевъ — 345 л., на г. Саранова — 435 л., на г. Зарзова — 405 л., на г. К. Поповъ — 195 л. и на г. Ставрева — 300 л., или всичко 3.660 л. Вънъ отъ тази сума поменатитѣ господа, съ изключение на г. К. Поповъ, има да получаватъ още за нѣколко заседания 375 л., които и досега не сѣ отпуснати.

Слѣдъ разрѣшаването на допълнителния свръхсметенъ кредитъ отъ 3.000.000 л., за уформяването на горната сума отъ 3.660 л. отпуснати подъ разписки, е издадена платежна заповѣдъ отъ 26 юний 1901 г. подъ № 3.764, по Софийското държавно ковчежничество, срѣщу което бѣ издадена платежна заповѣдъ, като се е основало на чл. 42 отъ закона за чиновницѣ, съ забѣлжка на 16 августъ с. г. подъ № 3.401, отказа да признае за редовно изплатена сумата 3.660 л., понеже възнаграждението не е прѣдвидено въ никой специаленъ законъ. Отказа на ковчежничеството, наедно съ всичкитѣ оправдателни документи, изпратихъ съ писмо № 10.666, 1901 г., до Върховната Сметна Палата, като я помолихъ да се произнесе, могатъ ли да се приематъ за редовни оправдателнитѣ документи и може ли да се изплати платежната заповѣдъ № 3.764, но тя съ № 2.982, като повръща обратно всичкитѣ оправдателни документи, явява ми, че не може да се приеме за редовенъ разходътъ по мотивитѣ, изложени въ забѣлжката на Софийското ковчежничество подъ № 3.401.

Като Ви съобщавамъ горѣизложеното, имамъ честь да Ви помоля, Господинъ Прѣдседателю, да прѣдложите на почитаемото Народно Сѣбрание да се произнесе: правилно ли сѣ отпуснати 3.660 л. за възнаграждение на членоветѣ отъ специалната комисия по десетъка, или не. Ако намѣри Сѣбраието, че сумата е отпусната правилно, моля да се рѣши да се отпуснатъ и останалитѣ 375 л., та да се тури край на този въпросъ.

Министъръ на Финансите: М. К. Сарафовъ.

Прѣдседателствующъ А. Франгя: Г-нъ Министъръ на Финансите има думата.

Министъръ М. Сарафовъ: Азъ имамъ да кажа само това: да се прати на финансовата комисиия.

Прѣдседателствующъ А. Франгя: Именно това ще стане. Споредъ правилника ще се изпрати по реда си въ бюджетарната комисиия.

М. Такевъ: Едно питане къмъ г. Министра на Външнитѣ Работи. Моля г. Министра да освѣтли

народното прѣдставителство: Има ли свѣдѣния Министерството, че е издаденъ бератъ за ржкополагането на архимандрита Фирмилианъ?

Министъръ-Прѣдседателъ Д-ръ С. Даневъ: Нѣмаме.

М. Такевъ: Още едно питане, ако обича г. министърътъ. Вѣрно ли е твърдението, че когато да се погребва въ Скопие убитиятъ въ затвора Миховъ, напиятъ търговски агентъ въ Скопие се е съпротивлявалъ на погребението му по напийтѣ религиозни обряди, като е поддържалъ, че той се е самоубилъ, и се билъ съпротивлявалъ на участието на напия тамъ митрополитъ Синесий да вземе участие въ духовната процесия, и, ако е това вѣрно или не, какви мѣрки е взелъ г. министърътъ?

Министъръ-Прѣдседателъ Д-ръ С. Даневъ: По този въпросъ има да дамъ слѣдующитѣ обяснения. Отъ свѣдѣнията, които ние имаме, излиза, че, за нещастие, Миховъ се е самоубилъ. Онова, което се прѣскаше туку въ вѣстницитѣ, че ржката на покойния била черна не отъ пушекъ, ами отъ мастило, и че това било констатирано отъ френския консулъ — не е вѣрно. Напийтѣ свѣдѣния сѣ, че туку имаме работа съ самоубийство.

Колкото се касае за поведението на търговския агентъ, имамъ да кажа, че той е съвсѣмъ непричастенъ по въпроса за погребението, и самъ митрополитъ Синесий се е подвоумилъ какво да прави, прѣдъ видъ на извѣстни прѣдписания на църквата, по отпослѣ се е съгласилъ да участвува и духовенството на погребението.

Това е, което имамъ да кажа.

Прѣдседателствующъ А. Франгя: Пристигнаме къмъ дневния редъ, който е:

I. Продължение разискванията по проекта за отговора на тропното слово.

Г-да народни прѣдставители! Има четирма оратори записани. Г-нъ Вжжаровъ, поѣже е малко перазположенъ, е отстъпилъ думата на г. Цанова.

Вен. Поповъ: Азъ не зная, г-да народни прѣдставители, дали трѣбва да повтарямъ онова мое питане, което направихъ вчера, макаръ и въ отсъствието на г. Военния Министъръ, къмъ когото бѣше отправено; но понеже г. Министъръ-Прѣдседателътъ каза, че азъ мога да го направя, азъ го направихъ. Днесъ присѣтствува г. Военниятъ Министъръ. Ще ли може да ми отговори, безъ да повтарямъ запитването?

Министъръ генералъ-майоръ С. Напрыховъ: Нѣма нужда да се повтаря, г-нъ Поповъ; азъ съмъ готовъ да отговоря на Вашето питане.

Вашето питане, собствено, се заключава въ това: защо се е намѣсилъ полковникъ Салдабашевъ въ освобождението на поручика, който билъ арестуванъ по една случая между него и нѣкой си Гуневъ.

Не се е намѣсилъ ни най-малко полковникъ Саллабашевъ; това е съвършено невѣрно. Работата стои така. Поручикъ Атанасовъ е билъ арестуванъ отъ началника на гарнизона; обаче, при арестуването, началникътъ на гарнизона е направилъ една грѣшка, защото при арестуването трѣбваше да опрѣдѣли срока; а не направилъ това — арестуването е невъзможно. И отъ началника на кавалерийската инспекция, генералъ Винаровъ, му е прѣдписано да го освободи, а ако по прѣстѣжлението, направено отъ него, има нужда да бѣде задържанъ подъ стража, то трѣбва да стане по постановление отъ слѣдователя, който е извикалъ отъ Шуменъ. Тѣй щото, не се е намѣсвалъ полковникъ Саллабашевъ, а по оплакването на арестувания, че е билъ арестуванъ безъ опрѣдѣляне на срока, арестуването е отмѣнено, и е отмѣнено не по дѣлото, защото по него трѣбва да издаде постановление съдебниятъ слѣдователъ.

Л. Дуковъ: Азъ, г-да прѣдставители, не съмъ записанъ като ораторъ да говоря по тронното слово. Само се осмѣлявамъ да забѣлѣжа нѣколко думи, да помоля г. г. ораторитѣ, които сж взели думата, да бѣдатъ по-кратки, а не както бившитѣ оратори, които ни задържаха дълго врѣме, може би, съ нѣкои полезни работи, но и въ сжщото врѣме се забѣлѣзваха и нѣкои стари дертове. Азъ доколкото, г-да, можахъ да разбера, ние имаме напредъ си едно тронно слово за отговоръ на тия четири пасажа и можемъ да говоримъ само по тѣхъ, а не по всички други клонове — нѣщо, което може да се разискава при бюджета на всѣко министерство, когато се състави или разискава. (Нѣкой отъ прѣдставителитѣ: Да се постави на дневенъ редъ!) Азъ забѣлѣзахъ, че когато нѣкой отъ ораторитѣ излиза на трибуната, казваха, че за пръвъ пътъ излизатъ на трибуната и че твърдѣ малко щѣли да кажатъ, но въ сжщностъ излизаше, че ни държаха най-много; но не отговаряха на пасажитѣ на тронното слово, а бѣха тѣхни стари дертове, което не го разбирамъ. Азъ разбирахъ, че това е реклама, отколкото да се върши работа. Други казватъ, че твърдѣ малко ще кажатъ, но и тѣ въ сжщото врѣме ни държаха по 3, 4 часа. Не мога да не призная, че тѣзи, които говориха, удариха на много сжществени работи, за което всѣки отъ насъ трѣбва да ги уважава, но тѣ се отдалечиха отъ прѣдмета и не можеше всѣки да не изкаже и своитѣ стари дертове или нѣкои домогвания да спечелятъ. Азъ мисля, че твърдѣ много врѣме губимъ и захвана вече народътъ, избирателитѣ да пишатъ, че сме дошли въ Народното Събрание да се надговаряме, а ние сме пратени тукъ, разбира се, не само да се надговаряме и да се отдалечаваме отъ прѣдмета, и да продължаваме засѣданията, но да говоримъ онова, което е полезно и за което сме пратени. Тия работи тѣй, както азъ ги разбирамъ — може би другъ друга тюрлия да ги разбира — могатъ било по Министерството на Войната, било по Ми-

нистерството на Финанситѣ, при разискванията по бюджета да се изкажатъ; тогава всѣки ще има възможностъ да се изкаже и затова ще моля да бѣдемъ по-кратки. Вие знаете отъкъкъ народътъ колко добро чака отъ настоящето Събрание, на какво е той изложенъ; чуди се особено какъ да се изхрани тоя мѣсець, защото нѣма хлѣбъ и нѣма отникудѣ кредитъ, но докато чакатъ отъ насъ добро нѣщо, тѣ всѣки день слушатъ и като четатъ вѣстникитѣ намиратъ кой колко часа говорилъ, а нищо полезно за тѣхъ не се е говорило. А врѣмето е кратко. Да не правимъ, както е правено другъ пътъ, да държимъ извънредната сесия единъ-два мѣсеца. Азъ разбирамъ, споредъ мене, както направи милостъта му, Бѣлоградчишкиятъ народенъ избраникъ, г. Влайковъ; мога да благодаря на неговата рѣчь, както се и удостои той съ рѣкоплѣскания отъ всички г. г. прѣдставители, но рѣчта му бѣше истинска, справедлива, като защищаваше българскитѣ интереси, безъ да се забѣлѣжи, че принадлежи на нѣкоя партия, но говори като българинъ. Азъ му благодаря, както му благодари и Събранието съ рѣкоплѣскане. Зарадъ това азъ ще моля всички, които ще говорятъ, да се ограничатъ въ четиритѣ поставени пасажа, да не се разбира, че се рекламиратъ; да кажатъ само по тѣхъ: дали ги удобряватъ и какво желаятъ да се прибави.

Д-ръ Н. Генадиевъ: Да си вземѣте актъ отъ тѣзи приказки, г-нѣ прѣдседателю!

Прѣдседателствующъ А. Франгя: Г-нѣ Мирски може да допълни своята рѣчь. (Обаждатъ се: А а а!) Той дава дума, че нѣма да говори повече отъ 5—10 минути. И ако народното прѣдставителство желае. . . (Гласове: Съгласни!)

Министъръ-Прѣдседателъ Д-ръ Даневъ: Азъ мисля, ние имаме толкозъ тѣриѣние да слушаме вчера г. Мирски, та ако иска 5 минути да се обясни, нека му дадемъ думата.

Б. Мирски: Досега щѣхъ да кажа.

Г-да народни прѣдставители! Защото вчера се бързаше по причина, че наблюдаваше врѣме да се затвори непрѣмѣнно засѣданието, азъ, съ прибръзването си, изпуснахъ да наумя, че е необходимъ и специаленъ законъ за работниците на пристанищата. Това е въ интересъ на търговията, особено на житарската. За това има единъ законопроектъ даже направенъ въ първоначална форма отъ мене, напечатенъ въ единъ Варненски вѣстникъ.

По финансовата частъ изпуснахъ да помоля г. Министра на Финанситѣ да се съгласи съ г. Министра на Правосъдието и да се направи измѣнение въ закона за митата, вземени отъ имоти, които прѣминаватъ по безвъзмезденъ начинъ, именно, да се увеличи отчасти данѣкътъ върху наследственитѣ имоти, като се усили прогресията.

По отношение на земледѣлното изпуснахъ да кажа, че е желателно да се измѣни законътъ за

търговско-промишленниѣ камари въ смисълъ да ялиза въ състава имѣ и земеделѣчески елементѣ, разбира се, отъ пълно-грамотни земеделѣци, отъ избирани извѣстно число кандидати отъ надлежниѣ селско-общински съвѣти.

Прѣдседателствующъ А. Франгя: По редъ има думата г. Вжжаровъ, но той отстъпва на г. Цанова. Това е неговото заявление.

Н. Цановъ: (Отъ трибуната) Г-да народни прѣдставители! Двама, съ г. Влайкова, бѣхме опрѣдѣлени отъ една група да говоримъ по ония въпроси, които възбужда отговорѣтъ на тронното слово и които се възбудиха вслѣдствие на дебатитѣ, произнесени прѣди мене отъ тази трибуна. Вѣхъ опрѣдѣленъ азъ да взема първи думата, защото щѣхъ да хвърля, главно, общъ единъ погледъ върху положението на България и да видя дали дѣйствително то е съгласно съ онова, което се аваицира отъ страна на Короната, и, слѣдователно, какъвъ отговоръ би заслужвало по този въпросъ именно да ѣ се даде. Обаче, ако г. Влайковъ се яви пръвъ на трибуната, то бѣ затова, защото отъ откриването на Народното Събрание единъ въпросъ отъ външната политика на Българското княжество бѣ турнатъ на особенъ дневенъ редъ въ Народното Събрание, вслѣдствие на което една особена атмосфера се образува тукъ, която е слѣдствие на създадена, естествено или изкуствено, атмосфера между нашата интелигенция въ цѣлата българска страна; защото ние мислѣхме и мислимъ, че и по този въпросъ може да се погледне по-другояче отъ начина, по който гледатъ нѣкои у насъ партии, че може да се погледне по-другояче на нашиѣ исторически задачи. Слѣдъ като г. Влайковъ държа една, споредъ мене, блѣстяща — мотивирана по този пунктъ — рѣчь, азъ искамъ да мина вече на други главенъ въпросъ, който ни занимава.

Прѣди да захвана, ще кажа, че азъ ще се старая да бѣда колкото е възможно по-краткъ, и, ако, взехъ думата и азъ да се явя на тази трибуна, то е главно, защото се възбудиха много въпроси, които искатъ извѣстно разяснение, за да се види въ Народното Събрание какъ гледатъ и други нѣкои хора върху тѣхъ. Може би по тѣзи въпроси ние ще имаме случай и други пътъ да изкажемъ мнѣнието си, но намѣрихъ за нужно и азъ да заема трибуната, понеже виждамъ, че и самото почитаемо правителство не е приготвило достатъчно работа за Народното Събрание, за да почнемъ отъ единъ пътъ нашата законодателна дѣятелностъ.

Прѣди да почна, азъ едно нѣщо искамъ да кажа: да се поздравимъ, г-да народни прѣдставители! Въ прѣдишното Народно Събрание имавъ честта да бѣда тоже прѣдставителъ отъ Видинската околия — Народното събрание, което се разтури — защото народното прѣдставителство влѣзе въ конфликтъ съ министерството по единъ важенъ въпросъ, внесенъ за разглеждане, въпросѣтъ за заема.

Тогазъ, когато се внесе на разглеждане този въпросъ въ Народното Събрание, отъ една страна ни се каза, че ако не бѣде приетъ заемѣтъ, ще фалира България, а други, отъ министерската маса, ни казаха: не приеме ли Народното Събрание заема, заплашва се независимостта на България. И срокѣтъ за туй бѣше 1 януарий. Сега сме ние въ май, г-да, и ни едното, ни другото прѣдричане не се изпълни, за щастие на България, та нека се поздравимъ, че тия зловѣщи прѣдричания не се сбѣднаха: нито България фалира, нито нейната независимостъ, слава Богу, се заплашва отъ нѣкого.

Азъ забѣлѣжихъ, че дебатитѣ по отговора на тронното слово се изтласнаха отъ оня пътъ, въ който тѣ трѣбваше да вървятъ, и, ако това нѣщо стана, то трѣбва да се вини най-много министерската маса, зарадъ туй, защото почитаемото правителство не стана съ една ясна декларация да начертае пътя на дебатитѣ. Защото тогава нѣмахме да отиваме, всѣки отъ насъ, да създаваме основания за дебати, а щѣхме да разгледаме декларациитѣ за управлението на страната, за погледа, съ който се отнася правителството върху найното положение финансово, економическо и т. н. Това нѣщо не стана, но едно нѣщо се забѣлѣзва въ Народното Събрание, което азъ искамъ да отбѣлѣжа и да го подчъртая. Забѣлѣзвамъ, г-да прѣдставители, че една особена атмосфера се е създавала тукъ, едно затаено рѣмжение съществува между разнитѣ политически групи. Додѣ ще ни доведе това, не ми е извѣстно, но въ всѣки случай то е единъ фактъ, който азъ по-нататѣкъ ще обясня, като покажа причинитѣ на появяването му. Защото той не е току-тъй случаенъ, а се диктува отъ много по-важни, прѣдшествующи причини.

Но прѣди да се спра върху този въпросъ, азъ искамъ да кажа нѣколко думи върху единъ главенъ въпросъ, който изникна отъ прѣдирнитѣ, а именно какъ и съ какви срѣдства се създаде днешното правителство. Безспорно е, че за да намѣримъ отговора на този въпросъ, за да намѣримъ ясни неговъ отговоръ, трѣбва да се повърнемъ малко по-надирѣ и да видимъ по какъвъ начинъ се създаде коалиционното правителство, което прѣдшествуваше сегашното. Вие знаете, че тогава, когато се обявиха изборитѣ, които дадоха прѣдишното коалиционно министерство, имаше желание въ известна група отъ хора въ България да докажатъ, че българскиятъ народъ не е способенъ да се самоуправлява, и търсѣха начинъ, по който да могатъ да прѣдставятъ, или, по-добрѣ да кажа, да компрометиратъ парламентарния режимъ. Цѣла литература заради туй нѣщо бѣше се създавала въ България. Благодарение на голѣмитѣ усилия на българския народъ и на голѣма частъ отъ неговата интелигенция, тѣзи нѣща се осуетиха. При всичко че се правиха разни опити, за да не може да се избере една камара, която да даде своето правителство, за голѣмото очудване на тѣзи, които търсѣха други резултати, Камарата даде прѣдста-

вительство, прѣдставителството избра и тури на министерската маса своитѣ министри. Прѣдърѣкоха, че Камарата е нежизнеспособна, даже и днесъ единъ отъ прѣдставителитѣ на болшинството отъ сѣщата тази трибуна нарича, че тази Камара била мъртвородена. Отъ всичко се вижда, че казаната камара още прѣди да се яви е била обрѣчена на загинаване. Този господинъ не участвува въ тази Камара, но отъ своя страна азъ ще заявя и ще обоснова тази своя мисль, че по-жизнеспособна Камара отъ разтурената камара на коалиционното правителство едва ли е имало въ българския политически животъ. Г-да народни прѣдставители! Една камара, която е въ състояние да прѣдаде едно министерство подъ сѣдъ, една камара, която е въ състояние да свали едно министерство отъ министерската маса — не е камара нежизнеспособна. Съ това ти доказа своята жизнеспособностъ, ти доказа, че иска да разсѣждава, ти доказа, че иска да мисли прѣди да вдигне своитѣ рѣшѣния. Въ това намѣриха нейната нежизнеспособностъ, че тя искаше повече да мисли, повече да разсѣждава. Азъ казахъ, г-да прѣдставители, че още когато казаната Камара издигна своето правителство, реакцията я бѣше осѣдила на погибель. Реакцията припешна на министритѣ, че тѣ иматъ и могатъ да разполагатъ съ указъ за нейното разтурване, и намѣсто министритѣ на коалиционното правителство да се стрѣснатъ отъ това променване, тѣ се зарадваха. Намѣсто коалиционното правителство съ онова болшинство, отъ което то излѣзе, да се захване юнашки за прокарването на реформитѣ, които сѣ назрѣли въ България, почна — нека си го признаемъ, г-да прѣдставители, — почна да прави отстъпки слѣдъ отстъпки, и двѣтѣ коалиционни групи тогава почнаха да се надпрѣварватъ въ угаждане. Всѣка една при този шопотъ, че съ указъ може да разполага за разтурянето на Камарата, всѣка една отъ коалиционнитѣ групи, казвамъ, се махчеше самостоятелно да има указъ въ джеба си. И се почнаха надпрѣварванията въ този духъ. Групата на г. г. прогресиститѣ излѣзе по-хитра и указа отъ джеба на г. Каравелова го взе и го тури въ своя джебъ. (Смѣхъ.) Указътъ въ джеба на г. г. прогресиститѣ близна и се обърна въ три указа — това го знае вече българското общество.

Г-да! Народното Събрание бѣ разтурено, защото то бламира своето правителство. Нека кажа сега, че нашата политическа история ще запише това като едно политическо прѣстѣпление, конституционно прѣстѣпление срѣщу парламентарния животъ въ България. Защото прѣстѣплението, което — ще повтори — бѣ почнато, нека не се забравя, отъ коалицията, се довърши отъ г. г. прогресиститѣ.

Г-да прѣдставители! Слѣдъ дългогодишна борба на народа и интеллигенцията въ България, на коалицията, която бѣ издигната отъ народа, се налагаше длъжността, както казахъ и по-напрѣдъ, да

внесе редъ демократични реформи. Това събитията го възлагаха на тази коалиция, такава роль тя трѣбваше да играе. Заявявамъ тутакси слѣдъ това, че ние не си правимъ голѣми илюзии, ние не можемъ да кажемъ, че всичко онова, което щѣше да поиска коалицията, щѣше да бѣде прокарано. Ние даже допускаме, че на срѣдата на нѣкѣ щѣше да ѝ се издигне голѣма прѣчка, и твърдѣ е възможно, че ония работи, които тя щѣше да иска да прокара — демократичнитѣ, кореннитѣ реформи щѣха да бѣдатъ осуетени; та казвамъ, нейното желание въ тая посока, вѣроятно, щѣше да бѣде осуетено. Това, обаче, като е така, едно нѣщо е вѣрно, че веднажъ непрокарани реформитѣ, не по желанието ѝ, не по нейно искане, а противъ нейното желание, правителството, може би, щѣше да падне, и Народното Събрание щѣше да се разтури, но то щѣше да падне за да се яви съ по-голѣми сили, та тогава дѣйствително съ по-голѣма сила да прокара онова, което прѣди не можеше да прокара. Тази бѣше историческата роль, която се възлагаше на коалицията и тази роль тя трѣбваше да я разбере. Но това не стана. Министерството, което бѣ издигнато отъ народното прѣдставителство се обърна — азъ го казахъ пакъ тукъ отъ тази трибуна — се обърна въ дворцово министерство, което разтури Камарата и си избра своитѣ прѣдставители — стара пѣсенъ, която се е пѣла отъ 15 години наредъ. Въ какво се различава сегашното правителство отъ всички досегашни правителства, изключая коалиционното? По сѣщия начинъ, както и прѣдшнитѣ правителства, то получи своя мандатъ, своята власть отъ Двореца и по сѣщия начинъ то се постара да си избере едно болшинство. Какво употреби наистина правителството? Намъ ни възразяваха отъ тази трибуна, че ето изборитѣ минаватъ, никакви контестацни не се явяватъ, никакви доказателства осъществени не сѣществуватъ за да се констатира, че дѣйствително нѣкакви насилия сѣ сѣществували при изборитѣ. Когато оцѣняваме поведението на днешното правителство, пакъ и на бѣдѣшитѣ, по изборитѣ, г-да прѣдставители, ние трѣбва да имаме прѣдъ видъ, че положението се е доста измѣнило, отколкото онова, което сѣществуваше прѣди нѣколко години. Прѣди всичко, днесъ сѣществуватъ вече законоположения, които не даватъ възможностъ да се вършатъ такива работи, каквито се вършеха прѣди. Сега въ изборния день на мѣстата, по искането на кандидатитѣ, по искането на известни политически групи, може да се яви и военна сила, за да се запази порядѣкътъ въ изборния день. Но ако такива нѣща не сѣ ставали, ако нѣкои голѣми нарушения и насилия не сѣ ставали въ дѣна на избора, то въ всѣки случай сѣ ставали такива работи, които за едно прогресивно правителство не сѣ допустими. Употрѣбиха се всички онѣзи срѣдства, които сѣ се употребявали отъ всички партии, които сѣ се избирали досега въ България — окръжни управители се размѣстваха, чиновници

нови се назначаваха, общини се разтурваха, актове нѣкакви за боклуци и т. н. се съставяха, гори се даваха на разположение на избирателитѣ. Тѣзи нѣща кждѣ малко, кждѣ повече сж ставали, а въ нѣкои мѣста сж ставали и такива работи, за които говори вчера, мисля, отъ трибуната г. Калчовъ. Безспорно е, че тѣ трѣбва да бждатъ и провѣрени, но на много мѣста сж ставали такива работи, които г. Калджиевъ каза, че сж слѣдствие на бурята, която е минала, че сж свѣткавични остатѣци отъ бурята. Такива свѣткавични остатѣци сж станали тукъ-тамъ, и, общо, употребени сж всички усилия за да се докара една камара, която да благоприятствува на сегашното правителство, употребено е онова, което ние наричаме и ще наричаме за дълго врѣме морално влияние на властѣта. Защото, нека се почитаме, ако не бѣше прогресивно-либералното правителство произвеждало тия избори, щѣше ли да дойде една такава численостъ отъ прогресивно-либерали въ Камарата? Ако бѣха произвеждани тия избори отъ друго правителство, каква щѣше да бѣде физиономията на сегашната Камара? (Д. Цанковъ: Както и миналата година.) Въ всѣки случай, Дѣдо Цанковъ, не въ болшинство; 40 души бѣхте тогава. (Прѣдседателствуващъ А. Франгъ: Типина, г-да народни прѣдставители!) А пъкъ, г-да прѣдставители, при ози непопуляренъ заемъ, който искаше да се прокара въ прѣдишното Събрание, главно отъ прогресивно-либералната партия, бждѣте утѣрени, Дѣдо Цанковъ, че и толкозъ нѣмаше да се явятъ ваши приятели, колкото се явиха въ разтуреното Събрание.

Какво е положението на Събранието, въ частностъ, и изобщо положението въ България сега и каква е разликата между ланшното Народно Събрание и сегашното? Всички г. г. прѣдставители, които бѣха прѣдставители и въ ланшното разтурено Народно Събрание, ще констатираѣ факта, мисля, ако не щатъ да скриватъ истината — а пъкъ тя е ясна, защото много бode въ очитѣ — ще констатираѣ факта, че въ разтуреното Народно Събрание всѣка една отъ политическитѣ групи искаше да внесе своята лепта на олтаря на народното тържество. Разискваха се всички мѣропрития най-бездластно — всѣки искаше да принесе нѣщо въ полза на народа. Сега, обаче, съвсѣмъ не е това. Сега именно е онуй; за което ви говорихъ и за което ви загатнахъ по-прѣди. Сега нѣщо особено се носи въ нашата Камара изъ въздуха, едно затаено рѣмжение, което се удържа съ усилие и което е готово всѣка минута да се разрази въ една голѣма буря. Виждаме, дѣйствително, усилията на почитаемиѣ г. г. министри, че искатъ да спазятъ хладнокрѣвието на народното прѣдставителство, виждаме тия усилия; докога, обаче, тия усилия ще могатъ да усѣиватъ въ нашия парламентъ, не зная и не мога да отговоря. Но разликата е голѣма. Въ прѣдишното Народно Събрание всички разсждаваха бездластно; сега при единъ най-малкъ въпросъ Събранието е готово да се разрази въ

една голѣма буря. Защо е това, питамъ се азъ? Ето защо.

Въ прѣдишното Народно Събрание всички бѣха си казали: право или криво, Князѣтъ възложи на едно министерство да произведе изборитѣ; право или криво, станаха изборитѣ, при една относителна свобода и всички си казаха: това притежаваме ние сега у народа, такава сила всѣка една политическа партия има сега, въ този моментъ, въ народа. И може да се каже, че ако имане тогава нѣкой най-много да оспорва истинското положение свое, истинската своя сила въ българското общество, най-много имаха право да говорятъ тогава коализираниѣ партии, отъ които излѣзе онова правителство; другитѣ опозиционни партии нѣмаха право да правятъ тия възражения, защото срѣщу тѣхъ отъ правителството на г. Рача Петровъ, който произведе изборитѣ, никакви абсолютни мѣрки за да се попрѣчи на тѣхната избирателна борба не се прѣдприеха. Значи, прѣдставителството бѣше кандисало съ мисълта, че всѣка една група приблизително това прѣдставлява въ страната. (В. Статковъ: Не е вѣрно! Ами Галиче?) Има и изключения, безспорно.

Сега, г-да народни прѣдставители, слѣдъ обстоятелството, че прогресивно-либералната партия разтури едно Народно Събрание, отъ което ти получи своята властъ, слѣдъ като произведе изборитѣ при голѣмото желание да доведе послушно свое болшинство въ Народното Събрание, всички групи опозиционни, които се явиха въ Събранието, мислятъ, че тѣхната сила въ народа е по-голѣма. И по тази причина, докога ще се запази спокойствието въ това Народно Събрание, азъ не зная, но, въ всѣки случай, спокойно разсждение не ще да има, причината на което е сегашното правителство. Отъ наша страна, отъ името на крайната лѣвица на демократическата партия, отъ която азъ излизамъ, заявявамъ, че нѣма да правимъ спѣнки на правителството въ прокарването на онии мѣропрития, които ще бждатъ, споредъ нашето оцѣнение, полезни за народа. Нѣма, съ една дума, да правимъ опозиция непрѣмѣнно, защото сме противници на правителството; но не зная дали това нѣщо ще може да се запази и отъ другитѣ страни. Дано моето прѣдричане се не сбдне; но това е сегашното положение. Не можемъ, не трѣбва да го скриваме. Ние само това заявяваме, че ще се опълчимъ жестоко, както сме се опълчвали и срѣщу наши приятели, само тогава, когато виднѣмъ, че тукъ, въ Народното Събрание, ще искатъ да се прокаратъ мѣропрития, които, далечъ да отговарятъ на отечественитѣ интереси, ще отговарятъ на личнитѣ партийни интереси, на групата, която управлява днесъ България.

Каго говоря по този въпросъ, азъ не мога да изпусна отъ вниманието си нѣколко работи, които се авансираха въ Народното Събрание отъ трибуната, защото, споредъ насъ, тѣ иматъ принципно значение. Ще трѣбва, г-да прѣдставители, да изкажа нашето мнѣние относително въпроситѣ,

които се възбудиха от няколко души за партизанството тъй наречено у насъ, за партийния режимъ, за партийния животъ. Г-нъ Драгиевъ ни каза: партизанството опрости България, тукъ има партизанска чума, и докато не бъде убита тая чума, дотогава ще върви лошо въ България. Г-нъ Кърджиевъ тъкмо противоположното говори, като каза: Ние ще управляваме партизански — рецептата на Дъда Цанковъ. (Д. Цанковъ: И на всички свѣтъ!) Когато ние дойдемъ на властъ, ще измѣнимъ чиновницитѣ, ще туримъ наши хора, защото мислимъ, че чрѣзъ тѣхъ ще можемъ да прокараме нашитѣ принципи. Тая бѣше мисълта на г. Кърджиева. Г-нъ Теню Начовъ отиде подалечъ — струватъ му се партиитѣ много и мисли, че трѣбва да се издаде указъ, да се раздѣли обществото на двѣ-три партии само; това може да стане отъ парламента и, може би, съ указъ отъ Н. Ц. Височество. Четвърта една мисълъ бѣ авансирана тукъ отъ г. Каравелова, че програмата на една партия си е програма, но когато дойдемъ на властъ ще управляваме като правителство. Ето тѣзи сж въпроситѣ, върху които ние искаме да изкажемъ нашето мнѣние, защото, споредъ мене и споредъ моитѣ приятели, тѣ иматъ принципиално значение за правилното развитие на българския политически животъ. „Партизанска чума“ първи пътъ ние чухме въ органа на тъй нареченитѣ реформатори. Понеже нашитѣ правителства досега малко сж се интересували за повдигането поминѣка на народа, малко сж се интересували да видятъ какво е положението на този народъ, да изучатъ неговитѣ нужди, да направятъ постѣпки, за да се помогне на народа, помислиха мнозина лековѣрни хора, повърхностни наблюдатели, че причината на това е партизанството и реформаторитѣ, които искаха, желанието на които бѣ да унищожатъ конституционно парламентарния режимъ въ България, подхванаха туй пѣщо и захванаха да говорятъ изобщо противъ партийния режимъ. Жалко е, че хора такива като г. Драгиевъ, които стоятъ на чело на земеделческото движение, подхванаха тази дума повърхностно и мислятъ, че тамъ е всичката врѣда.

Д. Драгиевъ: Ние не сме подхванали тая мисълъ отъ реформаторитѣ. Можемъ да ви докажемъ съ черно на бѣло.

Прѣдседателствуващъ А. Франгя: Моля Ви, г-нъ Драгиевъ! Нѣмате думата.

Н. Цановъ: Мисли и мислятъ моитѣ приятели, че въ една държава свободна, конституционна, парламентарна държава, безъ партиенъ режимъ, то е да кажемъ, че не съществува парламентаризмъ, не съществува свобода, то е да отнемемъ свободата на народа въ тая държава, защото не можете да накарате всичкитѣ граждани да мислятъ еднакво. Едни ще мислятъ по единъ начинъ да помогнатъ на народа и на държавата, а други по другъ начинъ.

Всички, които сж раздѣлени на групи, които мислятъ, които разсѣждаватъ по кой начинъ да се управлява държавата и да се помогне на народа, съставляватъ и хората сж ги нарекли партии. Това е партийниятъ режимъ, безъ който не е мислимъ даже парламентаризмъ, не е мислимо конституционно управление. Едно нѣщо ще спомена. Нашитѣ партии наистина, както казахъ и по-напрѣдъ, не сж се занимавали съ народа толкова, колкото съ личнитѣ интереси на партизанитѣ, които съставляватъ тѣзи партии. Но тогава ние трѣбва да биѣмъ лошитѣ партии, трѣбва да казваме, че трѣбва да се реформиратъ нашитѣ партии, но не да казваме, че партизанството е чума, защото отъ този нашъ вѣкъ ще се ползватъ само ония, които искатъ да унищожатъ нашитѣ свободи.

Туй по отношение мнѣнието на г. Драгиева. Като пѣленъ контрастъ на това се изпрѣчва г. Кърджиевъ прѣдъ насъ и ни казва: „не, Вие, г-нъ Драгиевъ, съвсѣмъ криво мислите, азъ мисля правото, и ще ви кажа, че ние ще управляваме партизански; щомъ дойдемъ на властъ, ще намѣстимъ нашитѣ приятели, защото, каза той, по другъ начинъ не можемъ да прокараме нашата програма“. Това е нѣщо, което е прѣмо противно на първото и тоже извѣрно погрѣшно. Може въ Държавата да има извѣстни служби, политически, но това остава работа на законодателното тѣло и на законитѣ да опрѣдѣлятъ, кои длѣжности да падатъ заедно съ падането на правителството; може да съществуватъ такива, но за това трѣбва особено законодателство. Но у насъ не е тъй и не би трѣбвало да бѣе тъй. У насъ е необходимо, нашето чиновничество да се стабилизира, защото, г-да прѣдставители, мисля, съмъ споменувалъ и другъ пътъ отъ тази трибуна, държави двѣ въ Европа има, които сж пропаднали отъ партизанско чиновничество: тѣ сж Гърция и Испания. Значи, необходимо е да се стабилизира нашето чиновничество, нашитѣ чиновници да се турятъ на мѣстото имъ и да се не вадятъ съ падането на правителствата, защото твърдѣ е възможно, ако се развие истинскиятъ нашъ парламентаренъ животъ, твърдѣ е възможно, казвамъ, въ годината да се явятъ на министерската маса двѣ или три правителства. На какво ще заприлича нашето чиновничество — всѣко правителство съ дохождането си на властъ да туря нови чиновници? (Г. Кърджиевъ: Азъ говорихъ за висшитѣ чиновници, тия, които окръжаватъ министритѣ, а не за другитѣ!)

Г-нъ Теню Начовъ се бои, и се бои основателно, наистина, отъ многото партии. Не е хубаво, г-да; това кой го казва? Но трѣбва да прѣгледѣме историческото развитие на този партиенъ животъ у насъ, и да видимъ, да се възползуваме отъ историята, за да не правимъ по-нататѣкъ грѣшки. Никакъвъ декретъ отъ Княза, никакво рѣшение отъ Народното Сѣбрание не е възможно да рѣши отъ 7, 8 или 9 партии, да станатъ 2 или 3; това не е възможно. (Д. Цанковъ: Защо да не е въз-

можно?) Защото просто не може да стане. У нас, когато политическият живот стане ясен, когато тръгнат по-правилно политическите наши работи, партията сами по себе си ще се намалят до онова число, до което се желае от всички, а така също и от г. Теля Начовъ. Едно нѣщо е само нужно: напийте партии да се явятъ съ ясно опредѣлени принципи прѣдъ българския народъ и тогава, бѣдѣте увѣрени, че хората, които не сѣ виждали, които не сѣ искали да се виждатъ единъ други, ще дойдатъ заедно, ще влѣзатъ въ една партия и ще работятъ въ полза на народа и на държавата. По този начинъ много по-скоро, отколкото искатъ всички, ще дойде това раздѣление на българския общественъ животъ на по-малко партии, което е желателно и за всички ни. Слѣдователно, не въ декрети, не въ рѣшения на Народното Събрание, а при ясно опредѣлени принципи на всѣка една партия ще може да се раздѣлимъ на толкова голѣми групировки, които сѣ нужни за правилното управление на държавата.

Ще кажа нѣколко думи и върху мнѣнието — програма и правителство.

Г-да прѣдставители! Всѣка една партия, когато работи между народа, било въ опозиция, било въ власт, трѣбва да излиза ясно да му казва какви сѣ нейните принципи. Това е нейната програма. (Н. Каравеловъ: Ама тукъ трѣбва да ги каже!) Моля. — И когато дойде на власт, тази партия трѣбва да има тѣсна връзка съ онова, което е говорила, т. е. съ нейната програма. (Обаждатъ се нѣкои отъ лѣвицата: Вѣрно!) Това не значи да управляваме партизански. Партизански, должно да управляваме, значи, когато ние даваме държавните източници въ полза на нашите партизани. А ние ще управляваме въ полза на народа, споредъ нашето разбиране, както сме го изложили въ нашата програма; значи, програмите трѣбва да бѣдатъ тѣсно свързани съ правителствата. Нѣщо повече. Ние мислимъ, че правителството, което излиза отъ една партия, не е нищо друго, и не може да бѣде нищо друго, освѣнъ единъ изпълнителенъ комитетъ на партията за изпълнение нейната програма. (К. Мирски: Орѣдие, значи.) и такъвъ же изпълнителенъ комитетъ, какъвто изпълнителенъ комитетъ е централното бюро на партията дотогава, докогато партията се намира въ опозиция. Въ опозиция централното бюро изпълнява заповѣдите на партията при изпълнение на нейните принципи; правителството при поемането на властта изпълнява заповѣдите на партията въ името на нейните принципи, но не въ името на личната полза на партизаните. Въ името на тѣзи партийни начала ние ще работимъ, работили сме въ опозиция, и въ името на такива партийни начала ние ще искаме да се прокаратъ реформи тогава, когато партиите се явяватъ на власт — онѣзи реформи, въ името на които тѣ сѣ заели властта.

Какви реформи ще искаме ние да прокараме въ живота? Върху този въпросъ, г-да прѣдставители,

ще имаме случай да поговоримъ. Обѣщахъ да бѣда кратъкъ, но едно нѣщо трѣбва да кажа, а именно, че ние не сме далечъ отъ ония искания, които се авансираха тукъ отъ социал-демократите. Може би мотивите на тия искания да сѣ други, но самите наши искания въ голѣмата тѣхна частъ се сходатъ съ тѣхните. Подробностите на тия искания ние ще имаме случай да ги развиемъ тогава, когато дойдемъ до по-конкретни въпроси, тогава, когато ще дойде въпросътъ за бюджета. Но едно нѣщо ще кажа. Когато г. Драгиевъ завършваше своята рѣчь, той каза, че ние ще искаме реформи, и даже малко позаплатили правителството: „ако не ни ги дадете, ние ще ги вземемъ!“ Мнозина погледнаха на тия думи на г. Драгиева леко; даже г. Благоевъ нарече, че това е единъ примитивенъ умъ. Азъ малко нѣщо по-другояче схващамъ думите на земеделческата група. Въ рѣчта на г. Драгиева азъ не виждахъ друго, освѣнъ озлоблението на българския народъ, г-да. Редъ партии сѣ се редували въ България, редъ партии не сѣ се загрижвали за положението на народа. (Г-нъ Я. Забунотъ ржкоплетска.) И нека не ни бѣде мѣчно, ако за въ бѣдѣще, като вървятъ партиите по този нѣтъ, се явяватъ заплашителни думи отъ тази трибуна. Говорихъ още веднажъ тукъ и ще повтори тази мисль, за да бѣдатъ по-ясни моите думи: народите искатъ, изобщо, се не чуватъ, но не удовлетворено тѣхното желание, то се прѣобрѣща въ озлобление, сѣ повече и повече расте, а това озлобление единъ день довежда онова състояние на работите, при което народътъ самъ се явява да иска своите правдини. Това е, което наричатъ революция. Молили сѣмъ и ще моля всичките правителства, а въ това число и настоящето, да обърне внимание върху тази страна на работата. България не трѣбва да водимъ въ нѣти на революциите, а нѣма да я водимъ въ тоя нѣтъ, когато ние се интересуваме повече за народа. Защото една революция въ България — а такава е твърдѣ възможна, ако ние не обърнемъ внимание върху положението на данъкоплатците — такава революция, казвамъ, ще бѣде твърдѣ съсипателна и чрѣзъ нея, може би, окончателно ще се рѣши въпросътъ за политическото съществуване на България. (Г. Кирковъ: Нѣма да бѣде революция, а ще бѣде бунтоводство!) Нѣма да бѣде бунтъ! (Г. Кирковъ: Тя е полицейска революция!) Дайте, г-да, да се занимаемъ съ реформи, защото озлоблението, когато достигне до своя краенъ прѣдѣлъ, за реформите бива късно, понеже тогава всѣки се замислюва какво да стане съ самата страна. Кѣмъ този нѣтъ ние тикаме държавата! Нека измѣнимъ този вървежъ и бѣдѣте увѣрени, че тогава ще бѣде добръ и за народа, и за партиите, които ще управляватъ въ даденъ моментъ страната!

Прѣдседателствующъ А. Франгъ: Г-нъ Янко Сакъзовъ има думата.

Министъръ-Прѣседателъ Д-ръ С. Даневъ: Искамъ думата!

Прѣдседателствующъ А. Франгя: Г-нъ Министъръ-Прѣдседателъ има думата.

Я. Сакжзовъ: Азъ не съмъ искалъ днесъ думата, понеже съмъ неразположенъ.

Министъръ-Прѣдседателъ Д-ръ С. Даневъ: Какво каза г. Сакжзовъ — че не е искалъ думата, или прѣди мене иска думата?

Я. Сакжзовъ: Азъ днесъ не съмъ искалъ думата, г-нъ прѣдседателю, повтарямъ да кажа, защото съмъ неразположенъ днесъ — боленъ съмъ.

Прѣдседателствующъ А. Франгя: Значи, правите отстъпка. Тогава има думата г. Такевъ.

Я. Сакжзовъ: Не отстъпка, а не съмъ искалъ думата. Азъ не виждамъ защо правителствени оратори не говорятъ, а се турятъ отъ оппозицията, и сами ни турятъ; това ми се вижда чудно нѣкакъ.

Прѣдседателствующъ А. Франгя: Г-нъ Сакжзовъ! Азъ не съмъ Ви турилъ. Списъкътъ бѣше вънъ и ми го дадохъ съ трима-четирма записани.

Министъръ-Прѣдседателъ Д-ръ С. Даневъ: Нека най-сетѣ това бѣде нашиятъ грѣхъ, че даваме думата на оппозицията. (Обаждатъ се отъ дѣсницата: Вѣрно!)

Г-да народни прѣдставители! Г-нъ Цановъ почна съ единъ прѣгледъ на миналото. Той се помъчи да направи единъ паралелъ между миналото Народно Сѣбрание и днешното, за да заключи, че колкото духоветъ въ миналото Народно Сѣбрание сѣ били нѣкакъ по-примирителни, по-готови да се заловятъ съ плодотворна дѣятелностъ, толкова въ сегашното Народно Сѣбрание владѣло извѣстно рѣмжение, което грозѣло да осуети всѣка полезна реформаторска дѣятелностъ. Г-нъ Цановъ се помъчи да обясни настроението на бившето Народно Сѣбрание съ това, че, по негово мнѣние, изборитѣ, които сѣ прѣдпеществували неговото свикване и които сѣ дали зародина на коалиционното министерство, че тѣзи избори, казва, били свободни. Азъ нѣма да правя история съ г. Цанова; но той ще ми позволи да формулирамъ извѣстни резерви по въпроса. Увѣренъ съмъ, че ако бѣше на наше мѣсто, на мѣстото на прогресивно-либералната партия, той щѣше, може би, да измѣни мнѣнието си по този въпросъ. Отъ своя точка зрѣние може би да бѣде правъ, но че въ даденъ случай той неоснователно обобщава своя частенъ случай на цѣла България, менъ ми се струва, че това не подлежи на никакво съмнѣние.

Онуй, което г. Цановъ по-особено изтъкна и което мене повече интересуваше, бѣше, че въ прѣдшното Сѣбрание имало едно съревнование на всички групи, за да се върви напредъ. Не знамъ дали въ това отношение г. Цановъ не е повече утвърдителенъ, отколкото фактитѣ допускатъ. Истина,

показваше се, особено въ първата извънредна сесия, едно желание за да се върви на-напредъ. Но че извѣстно рѣмжение, за каквото г. Цановъ говори, сѣществувало въ днешната Камара, сѣществуваше и въ прѣдшната, въ края на извънредната сесия, а особено въ първата редовна сесия, и това не подлежи на никакво съмнѣние. А обяснението на туй е нашето дребнаво партизанство. Печаленъ фактъ е, но е фактъ, че това раздробление на нашитѣ политически сили на толкова партийки и фракцийки не може да спомага за една ползотворна дѣятелностъ въ Камарата. Може това обвинение да се обърне противъ насъ, и противъ всѣкого, но то е единъ фактъ, който трѣбва да констатираме. Когато, както казва г. Цановъ, ние вземемъ да туримъ — ако позволите това недържавническо изражение — ржката на сърдцето и си изкажемъ нашето вѣру за управлението на страната, ще видимъ, че въ сѣщностъ принципиални разлики между групитѣ не сѣществуватъ и че би трѣбвало, слѣдователно, въ България да има много по-малко партии, отколкото сѣществуватъ сега. Дотогава, обаче, докато не стане това, ние ще имаме онѣзи явления, каквито ставаха въ миналата Камара, каквито могатъ да послѣдватъ и въ сегашната. Злото е на мекданъ и ние трѣбва да го гледаме ясно. Азъ ви казахъ, че го гледамъ въ лице и имамъ куража да изтъкна, че не си правя илюзия за бѣднцето. Азъ при сѣ това правихъ апелъ къмъ всички, изтълнихъ си дълга, защото мисля, че всички имаме еднакъвъ интересъ, за да запазимъ престижа на Народното Сѣбрание.

Г-нъ Цановъ свърши съ една забѣлѣжка върху начина, по който Камарата е била разтурена. По този въпросъ, азъ още съ врѣме имамъ случай да се обясня. Онуй, което за г. Цанова е важно въ случая, то е, че подиръ разтурянето на Камарата, повѣрило се е управлението, именно, на нашата група. Той счита това едно посѣгателство на парламентарния принципъ; ново доказателство на дворцово управление у насъ. Г-нъ Цановъ въ тоя случай ще ми позволи да погледна на работата малко по-дълбоко. Когато говоримъ за управление парламентарно, ние не трѣбва да изпущаме изъ прѣдъ видъ двата фактора, отъ които този режимъ е сложенъ: държавниятъ глава, който сѣществува и, ако щете, упражнява силно влияние, и вториятъ, народниятъ факторъ. У насъ равновѣсие между тия два фактора нѣма. Защо? Защото, ако единиятъ факторъ е цѣлѣлиничѣтъ, другиятъ е разкъсанъ, и, благодарение на това, немоощенъ. Вие подмѣтате за дворцовъ режимъ. Азъ, обаче, ще ви кажа: че у насъ почти нищо не може да се противопостави на първия факторъ, защото народниятъ факторъ не е излѣзълъ по единъ осязателенъ начинъ да сгрупира силитѣ си и да се прѣдстави като сила, моцъ. Туй наше раздробление на дребни фракции е обяснението за начина, по който става у насъ промѣната на правителствата. И какво можеше въ миналата Камара да излѣзе? Азъ говорихъ по тоя въпросъ и

лани, тъй щото нѣма защо да се повръщамъ, ако и да зная, че тоя въпросъ всѣкога ще ни тревожи, всѣкога ще ни интересува. Позволѣте ми да кажа само една дума. Министерството дѣйствително падна; по правилата на парламентарния режимъ, трѣбваше да се повика онова болшинство, което тури министерството въ менѣство. Но самото съставяне на болшинството достатъчно ли бѣше за да се създаде едно министерство? Ето единъ въпросъ много сериозенъ. Г-нъ Цановъ говори за нѣкакво рѣшение, което съществувало у насъ. Той самъ осѣди съществуването на много групи у насъ, въ България. Е добръ, ако отъ съчетанието на елементитѣ въ разнитѣ тия групи, поставени най-разнообразно едни спрѣмо други, се състави врѣменно болшинство, нѣма това е едно указание, за да се създаде отъ него министерство? Миналата година се създаде едно болшинство отчасти отъ прѣдставителитѣ на крайната лѣвица, а отъ друга страна, отъ прѣдставителитѣ отъ центра, които по едни важни въпроси бѣха съгласни само въ негативна смисълъ — да провалятъ едно положително прѣдложение. Отъ дебатитѣ, ако ги четете съ внимание, ще забѣлѣжите, че всѣки, който влизаше въ болшинството, имаше особенъ планъ на дѣйствиe. Какво показваше това? Това показваше едно емитиране, едно прѣскане на сили, едно разкъсване на дребно, което не даваше възможностъ да се съсредоточи, да се централизира, или по-добръ да се кристализира нѣщо. Ето защо, тогава групата на прогресивно-либералната партия, като сравнително най-силна въ Камарата, поe управлението. Нарѣчете тая развързка както щете, но тя се обославлява отъ нашата партийна обстановка. Ако партийтѣ бѣха поставени на друга почва, нѣма съмнѣние, че тая развързка бѣше немислима. Зависи, прочее, всичко отъ насъ, и, още веднажъ, само отъ насъ.

Сега да дойда на упрека, който г. Цановъ ни направи, че веднажъ на властъ, ние сме се помъчили да си създадемъ едно болшинство, и за тази цѣль сме прибѣгнали, както той се изрази, къмъ онова морално влияние, отъ което сж се ползували бившитѣ български правителства. Г-да, ние минаваме прѣдъ очитѣ на българския свѣтъ като политически дѣйци, които най-малко сме свикнали да се ползуваме отъ моралното влияние. Насъ ни наричаха идеолози и доктронери, и всѣки мислѣше че ние не сме въ положение да направимъ това, което сж правили другитѣ.

Дали, прочее, ние дѣйствително заслужаваме упрека, който ни отправи г. Цановъ, е въпросъ, но който ще остане да се изкажатъ онѣзи, които сж нѣкакъ по-незаинтересовани. Азъ, нѣма съмнѣние, не мога да приема възгледа на г. Цанова като вѣренъ. Не че искамъ тукъ да откажа извѣстни влияния, които сж били упражнявани — това ще бѣде отъ моя страна нелѣпостъ — но, г-да народни прѣдставители, турѣте, тъй както българскиятъ народъ е днесъ политически сложенъ, турѣте какъвато щете властъ, и бѣдѣте увѣрени, че тая властъ

не може да не влияе, и тя ще влияе. Но вие ни посочихте на особени нѣкои мѣрки, къмъ които се е прибѣгвало. Сочите ни на уволнени чиновници, сочите ни и на разтурване на общини. За да бѣдете напълно правъ и напълно безпристрастенъ, имайте прѣдъ видъ, че разтурването на общинитѣ въ наше врѣме стана при факта, че окръжнитѣ постоянни комисии бѣха въ ржцѣтѣ на нашитѣ политически противници, и за да бѣдете напълно правъ въ вашитѣ заключения, не стига само да цитирате случаи на разтурване на общини, но да посочите, въ колко случаи тия общини сж били разтурени въпрѣки постановленията на окръжнитѣ постоянни комисии. Само тогава можете да имате право да кажете, че правителството, чрѣзъ своитѣ административни органи, е посѣгнало на самоуправлението на общинитѣ. И то, nota bene, ще бѣдете правъ да ме упрекавате само тогава, когато въ всѣки конкретенъ случай докажете, че не е имало никакво основание да се вземе такава мѣрка противъ това или онова общинско управление. Но, г-да прѣдставители, трѣбова да си го кажемъ открито, па имаше и мнозина прѣдставители, които прѣди мене взимаха думата и признаха, че не сж образцови нашитѣ общини, не сж рѣдки случаитѣ, дѣто народната пара се е пилѣла. Вие знаете и по какъвъ начинъ се избраха тия общински управления прѣди нашето идване на властъ. Ако, прочее, въ единъ или другъ случай се е прибѣгнало къмъ разтурване, недѣйте мисли, че това непрѣмѣнно е станало само прѣдъ видъ на изборитѣ. Азъ искамъ да обърна вниманието ви на тия обстоятелства, защото трѣбова да ги имате прѣдъ видъ, ако искате да бѣдете напълно справедливи. Вземете ли всичко прѣдъ видъ, и остане ли нѣщо неоправдано добръ, ще вземемъ пъкъ грѣха на насъ си, но само тогава.

Въ едно мога да ви увѣря положително, г-да прѣдставители, а именно, че ако е имало извѣстно влияние упражнено въ полза на правителството, то и друго влияние, пакъ на прѣдставители на властѣта, сигурно е упражнявано противъ правителството. И знаете ли защо? Защото правителството съставено отъ трима души минаваше въ очитѣ на всички като приврѣменно правителство. Казахъ ви и по-напрѣдъ, че ние, които бѣхме толкова години въ опозиция, не можехме да имаме цѣлъ плабъ кандидати за служба, изпитани партизани, ние можеше да имаме само нѣколко души, а всички други бѣха хора, които сж мѣнявали убѣжденията си отъ день до пладнѣ. (Н. Поповъ: Това е съвършено вѣрно!) Е, за Бога, на тѣхъ можете ли да разчитате? Не можете, освѣнъ ако вие седите сигурно. Но ако не сте сигурни, ако вие сте трима въ министерството и имате да се борите по такъвъ непопуляренъ въпросъ, какъвто бѣше монополътъ, признайте, че много отъ тѣзи чиновници ще се поколебаятъ прѣди да отидатъ да дѣйствуватъ въ полза на едно правителство, бѣдѣщата сѣдба на което е неизвѣстна. Навеждамъ ви това обстоятелство, за да бѣдете справедливи и

ако ни критикувате, да ни критикувате справедливо, но да не отивате много далече, защото ще гръбните.

Г-да! За да подкрепя тая си мисъл, аз бих молил г. Цанова да обърне внимание на факта, че въ известна част на България, дѣто населението състои отъ елементи по-податливи на влиянието на властта, — и тамъ тази власт не можа да упражни своето влияние, както се слѣдва. Това показва, че тая власт е стояла на паткава основа и влиянието ѝ е било нищожно.

Г-нъ Цановъ констатира, че въ Камарата имало рѣжжение. Ние, за жалостъ, на червената маса нѣкой път не достатъчно внимателно се вслушваме въ туй, което става въ вашитѣ редове. Може би г. Цановъ да е правъ. Азъ ще разчитамъ съ този фактъ и затуй отсега ви казвамъ кое ще бѣде моето оръжие. Моето оръжие ще бѣде да бѣда готовъ открито да разисквамъ всичко, което мисли, че е право, и да се мѣча да прѣдложи това, което най-малко критики ще възбуди у васъ всички. Ще мога ли да ви обезоръжа, не знамъ, но ще се мѣча съ вашето съдѣйствие да направя едно полезно дѣло. Взимамъ актъ отъ думитѣ на г. Цанова — колкото той и да се изказа противъ насъ — че не е дошълъ тукъ да катурва правителство, а обективно да обекжда мѣроприятията, които това правителство ще прѣдстави. Азъ и повече отъ това не желая. И ако мога да разчитамъ на думитѣ му, надѣвамъ се тогава, че въпрѣки рѣжжението, което съществувало, ние ще бѣдемъ въ положение да работимъ, и да работимъ за въ полза на страната.

Г-нъ Цановъ говори за начина на управлението и изтъкна тукъ прѣдъ васъ своитѣ възгледи, че не трѣбвало да се управлява партийно. Той иска мѣрки или мѣроприятия за стабилизиране на чиновничеството. И ние имаме това нѣщо прѣдъ видъ. Но азъ и сега ще кажа, че сѣщинскитѣ цѣри не е тамъ. Азъ се много боя, че ако едно Народно Събрание, въодушевено дори отъ желанието да направи нѣщо по този въпросъ, прокара единъ законъ, нѣма да бѣде за дълго врѣме въ сила, че послѣдующитѣ събития твърдѣ лесно ще повлияятъ за неговото измѣнение. Азъ обяснихъ причинитѣ, когато миналия пътъ отговорихъ на г. Благоева. Но, на всѣки начинъ, реформата е една полезна реформа и заслужава да се спре човѣкъ на нея и да се занимае съ нея. Това мислимъ и ние да направимъ. Колкото се касае въобще за реформитѣ, ще има да говоримъ за тѣхъ на свое врѣме и мѣсто. И азъ допускамъ заедно съ г. Цанова това да стане по поводъ гласуването на бюджета, а сетнѣ въ всѣки конкретенъ случай при внасянето и обекждането на всѣки единъ законопроектъ отдѣлно.

Каквото и да бѣде, обаче, азъ пакъ искамъ да изтъкна тукъ прѣдъ васъ, че атмосферата, въ която видимо се намира Народното Събрание, може да се разведри. Ние ще направимъ каквото зависи отъ насъ въ това отношение. Ако на г. Цанова и

на неговитѣ приятели лежи на сърце да спомогнатъ и тѣ отъ своя страна въ това отношение, ние ще се радваме, а въ резултатъ надѣвамъ се, че ще излѣзе нѣщо добро за страната. (Ръкоплѣскане отъ дѣсницата.)

Прѣдседателствующъ А. Франгя: Давамъ 5 минути отиди.

(Слѣдъ отиди.)

Прѣдседателствующъ А. Франгя: Засѣданието се продължава.

Г-нъ Такевъ има думата.

М. Такевъ: (Отъ трибуната.) Г-да прѣдставители! Ако се качихъ втори пътъ на тая трибуна, то го направихъ по двѣ съображения: първо, да допълня нѣкои свѣдѣния върху вътрѣшната политика на страната и, второ, да прѣмина непосредствено къмъ външната ни политика, макаръ и да не съмъ голѣмъ любителъ на многото говорене върху въпроси, по които ние най-малко можемъ да бѣдемъ чути като държава. И ако ви казвамъ, че съмъ любителъ на най-малкото говорене по външната политика, азъ не казвамъ, че азъ обичамъ да говоря по-малко, а би било желателно по такива едни въпроси, деликатността на които изисква по-често замѣлване, отколкото отъ трибуната тукъ казване работи възможни и да поврѣдятъ, по-добри е тѣ да се прѣмѣлчаватъ. Но понеже се откритъ картитѣ съвтршено, азъ считамъ за необходимо, като народенъ прѣдставителъ, да изкажа ясно какъ азъ виждамъ днескашното положение на България, каква външна политика трѣбва да води, за да може да осигури своето съществуване като независима държава въ ареопага на Европа, а така сѣщо и да реализира онзи завѣтенъ идеалъ, начертанъ въ душата на всѣки гражданинъ: да види своитѣ съграждани, своитѣ съотечественици, своитѣ съвѣрници, своитѣ съплеменници, групирани въ едно цѣло и поставени въ начертанитѣ още въ миналото столѣтие естествени прѣдѣли на всѣка нация.

Втората причина е, че може би този е послѣденъ пътъ, когато азъ заемамъ тази трибуна, знайки рѣшението, което е взето въ едно частно събрание. (Отъ дѣсницата: Не е вѣрно!) Г-да прѣдставители! Азъ нѣма да се повръщамъ върху вътрѣшната политика на правителството, защото онуй, което имаше да кажа, азъ се помѣчихъ да го изложа и по възможностъ да го подкрепя съ официални данни, доколкото ми бѣ възможно. Азъ не съмъ чулъ още възраженията на уважаемитѣ г. г. министри, които, безспорно, ще намѣрятъ какво да ми кажатъ, и затуй не трѣбваше да ставамъ втори пътъ и да говоря върху онѣзи нѣща, които вече казахъ. Но ако взимамъ думата по тази точка да говоря втори пътъ, то е затуй, защото ми се видѣха странни онѣзи теории, които се развиваха отъ приятелитѣ на правителственото болшинство. И казахъ си азъ:

какъ е възможно една партия, на която шефът декларира, че ще управлява споредъ началата, които сж легнали въ основата на нейната програма, какъ е възможно една партия, която казва, че 17 години мъжествена борба води и въ страницитѣ на чийто история имало свѣтли редове написани, — какъ е възможно тая партия да дойде така скоро да отрѣче своята 17-годишна политическа дѣятелност и да оближе всичко онуй, което ти е цяла цѣли 17 години. Тѣзи нѣща, г-да прѣдставители, всички ми дойдоха на умъ тогава, когато азъ чухъ отъ тази трибуна да се оправдава разтурянето на общинитѣ, да се оправдава размѣстването поголовно на чиновницитѣ, да се оправдава особено ходенето на г. г. министритѣ по агитации изъ България. И ако ви казвамъ, че туй ме особено удиви, то е туй, защото прѣдъ мене стои трактата на тая партия, стоятъ нейнитѣ начала, които безспорно мъжествено сж се мѣчили да ги проведатъ въ общественото мнѣние. И какъ разъ всичко туй, което тукъ се проповѣдваше тогава, днесъ отъ трибуната на това Събрание дойдоха видни прѣдставители на тая партия да го опровергнатъ. Азъ не бѣхъ съгласенъ съ онзи пасажъ на тронното слово, въ който се казва, че изборитѣ сж били произведени при пълна свобода. И като отрицавахъ тази свобода, азъ базирахъ своето заключение на слѣдующитѣ мои съображения: първо, не може да се говори за свобода на изборитѣ тогава, когато има съ стотици разтурени общински свѣти; не може да се говори за свобода на изборитѣ тогава, когато има поголовно размѣстване на чиновницитѣ; не може да се говори за свобода на изборитѣ тогава, когато има морално влияние отъ страна на административнитѣ чиновници; не може да се говори за свобода на изборитѣ тогава, когато има кръстосване на България надлъжъ и наширь отъ г. г. министритѣ. Г-да прѣдставители! На всичко туй менѣ какво се казва? Менѣ се казва слѣдующето — да почна въ обратенъ поредѣкъ: — министритѣ иматъ право да агитиратъ. Не виждате ли Валдекъ Русо въ Франция? Не виждате ли Чемберленъ, Салибури въ Англия да ходятъ да агитиратъ? Не виждате ли и въ другитѣ парламентарни държави това да става? Азъ же казахъ: да, разбирамъ, че единъ министъръ, като членъ на една партия съ извѣстни начала и особено като правителство, е длъженъ да отиде между масата, да избере единъ голѣмъ центъръ и да изложи своята програма и, като направи това, да се знае върху каква база се поставя изборната борба и кои сж началата на това правителство, когато то заема тази червена маса вече не като партия. Така ли, обаче, бѣше у насъ, въ България? На едно и двѣ мѣста ли се изложи програмата на правителството. И тази програма, вземана като единъ девизъ на партията, на правителството, върху нея да се гради зданието на изборитѣ? (Министъръ-Прѣдседателъ Д-ръ С. Дапчевъ: Г-нъ Такевъ! Азъ не искахъ да Ви прѣжсвамъ, но и Вие сами, не по-малко отъ

мене, ходихте да агитирате и да проповѣдвате вашата програма.) Това е свършено гѣрно, което ви казва г. Министъръ-Президентътъ, че назъ ходихъ, и много ходихъ, по моемо положение е друго, Вашето, г-нъ Министре, е друго — азъ ходихъ като Такевъ, Вие ходихте като министъръ. Вие имате всичката онази възможност да повлияете на избирателитѣ въ тази или онази смисълъ. Па, г-да прѣдставители, азъ не бѣхъ открилъ Америка съ това: азъ бѣхъ казалъ сжжденията на уважаемия г. Министъръ-Президентъ; азъ бѣхъ казалъ онѣзи хубави мисли, които той е изложилъ въ една чудесна уводна статия на в. „България“. (Г. Начовъ: Ние сме и чели, г-нъ Такевъ! — Д. Петковъ: Ние не сме и чели!) Въ брой 29 на в. „България“ отъ 10 априлий 1899 г., слѣдъ законодателнитѣ избори на бившето коалиционно министерство на либерали съ народно-либерали, въ една статия, озаглавена „Свободни избори и министри агитатори“ на страница първа — тази статия е прѣди изборитѣ — тамъ, като се говори за циркулирането на покойния Грековъ и Радославова да ходятъ да правятъ избори, да кандардисватъ избирателитѣ, да увѣщаваатъ и да убѣждаватъ, разсжждава се така: (Чете.) „Могълъ би човѣкъ да не одобри напълно, но може да разбере пжтуването на единъ министъръ въ една избирателна околия, за да си постави тамъ кандидатурата и за тая цѣль да изложи и развие програмата си и да поиска довѣрието и гласовѣтъ на избирателитѣ; когато, обаче, единъ министъръ, самъ или съ свои другари, се залови да ходи отъ градъ на градъ и отъ село на село, за да опрѣдѣли самъ на мѣстото кандидатитѣ, които трѣбва да се избератъ за народни прѣдставители, и това да се съобщава за знание на всичкитѣ мѣстни власти и служащи, той не е вече министъръ, той е простъ агитаторъ, агитаторъ толкозъ по-справедливо прѣзиранъ отъ страна на народа, че той умиплено злоупотрѣбвя съ поста, който заема и който го заставя, въпрѣки неговитѣ лични мнѣния и възгледи, да бѣде не простъ и низкъ партизанинъ, но еднакъвъ застѣпникъ на всички граждани и на правата, които имъ обезпечаватъ както основниятъ, така и другитѣ закони на държавата“. — Ето какъ разбира уважаемиятъ пръвъ министъръ днесъ ходенето на министритѣ да положатъ своята кандидатура въ една избирателна околия! Но той по-нататкъ още по-ясно опрѣдѣли своята мисълъ: (Чете.) „Правителствената кандидатура е била всѣкога най-голѣмото петно, най-голѣмото зло въ една държава, която се нарича и иска да бѣде конституционна — тя е затриване на самото избирателно право. Това, обаче, което се върши днесъ у насъ, не е само таквазъ официална кандидатура. Злото е по-голѣмо, по-въпниюще, по-отвратително. У насъ сегашнитѣ министри не се ограничаватъ само съ поставяне своята лична кандидатура, или, чрѣзъ свои едномисленици, въ прѣноржка тукъ-тамъ извѣстни пѣкон лица. Не; тѣ ходитъ сами да агитиратъ и заедно съ елементи, въ избора на които пѣматъ никакви скрупули, тѣ

сѣдатъ та опрѣдѣлять, извинѣте, тѣ назначаватъ официалнитѣ или правителственитѣ кандидати за народни прѣдставители, за които се извѣстява своеврѣменно на мѣстната административна и полицейска властъ. Това е върхътъ на злоупотрѣблението, които могатъ да се извършватъ въ една конституционна държава, това е явно потъпкване на всички права и закони, това е възмутително до най-висока степенъ, това е дискредитиране на самия конституционенъ режимъ, това е съзнателно или несъзнателно уиктване къмъ деспотизма, било че той се олицетворявалъ въ единъ човекъ, било че той се упражнявалъ отъ по-мнозина, угодни орждия на едно правителство съ деспотическо настроение“.

Какви чудесни мисли, какъ хубавичко сж тѣ изложени, какъ сж съблазнявали тогава избирателитѣ, какъ сж внушавали довѣрие на хората, че ако този авторъ дойде единъ денъ на тази скамейка, той ще ги прилага въ изпълнение, той ще счита, че това е уронване на престижа на конституционно-парламентарното управление, ако единъ министъръ падне отъ своето високо министерско кресло и се обърне на уличенъ агитаторъ, защото неговото положение го заставлява да бѣде справедливъ и равноправенъ къмъ всички, за сѣдбинитѣ на които е поставенъ да се грижи. Ето защо съмъ правъ, когато ви казахъ: едно е Такевъ да ходи да агитира, друго е да отиде да агитира единъ прѣвъ-министъръ; едно е да отида азъ да общавамъ, друго е да се качи министъръ Люцкановъ на министерския вагонъ и да отиде да агитира. Ето тукъ, вървамъ, че между насъ нѣма да има противорѣчие. Но, г-да прѣдставители, азъ и другъ пътъ съмъ пледиралъ върху тази тема, защото ние се боримъ за свободата на печата и защото азъ ще впиша и вие ще впишете въ голѣмъ активъ на сегашното министерство, което взема участие въ коалиционното, онази хубава мѣрка, онази крайно либерална мѣрка, дѣто унищожи всички прѣчки на свободата на печата и създаде единъ дѣйствително свободенъ законъ: всѣки, който може да мисли, може да пише, а който прави прѣстѣпление, ще отговаря, така както го е извършилъ, даже ако го е извършилъ и съ думи. А това е аслж послѣдната дума на законодателството върху свободата на изборитѣ.

Прочее, ако вие сте си поставили за задача да осигурите свободата на изборитѣ съ цѣль да създадете обществено мнѣние и това мнѣние, за което азъ ще имамъ случай да цитирамъ една чудесна статия, носеща подписа на уважаемия министъръ Даневъ, въ брой 1 на в. „България“ отъ 1898 г., азъ ви моля да ми кажете, ако вие съ този начинъ на проповѣдь излѣзете прѣдъ обществото и го увлечете да даде своето довѣрие вамъ, а когато ще поемете браздитѣ на управлението, ще обърнете другата страница и кажете: да, това се писа тогазъ противъ кабинета Грековъ-Радославовъ, защото тѣ бѣха министри, обаче днесъ, когато ние сме министри, това не се прилага—ние сме свободни да ходимъ да

агитираме. Но г-да, прѣдставители, тукъ не се свършва всичко. Друга една чудесна статия, написана пакъ отъ ръката на уважаемия Министъръ-Президентъ... (Министъръ-Прѣдседателъ Д-ръ С. Даневъ: Първата статия отъ кого е подписана?) Нѣма подписъ, други сж Вашитѣ статии! Въ брой 28 на сжция в. „България“ отъ 8 априлий 1899 г. подъ заглавие „Върнаха се“. Кой се върнаха? Министритѣ... (И. Бобековъ: Кой е подписалъ тази статия?) Уводна статия е. „Отъ дълги години, казва се тамъ, у насъ се е завелъ единъ обичай, щото всѣки новъ министъръ-президентъ, слѣдъ поемането на властѣта, да прави агитационна обиколка съ цѣль да осигори резултата на изборитѣ. Ние не бихме имали нищо противъ една подобна обиколка изъ цѣлата страна съ цѣль „да изучатъ нуждитѣ на населението“, за да намѣрятъ лѣкъ на неговитѣ неволи или да узнаятъ истинското негово положение и съ това да му се притекатъ на помощъ. За жалостъ, обаче, у насъ се върши тъкмо противното: министритѣ поематъ властѣта безъ да взематъ въ внимание интереситѣ на народа и подиръ това тръгватъ като една хайка изъ България не за да съобщятъ на народа нѣкоя блага вѣстъ за успѣха на държавата, но просто да сформироваатъ своитѣ партии, да полагатъ правителствени кандидатури за прѣдстоящитѣ избори и да организиратъ срѣдствата, съ които тѣ могатъ да постигнатъ цѣльта си, като направятъ да се избератъ за народни прѣдставители съ всички позволени и непозволени срѣдства лица, които ще дойдатъ въ Народното Собрание и ще гласуватъ по дисциплина всичко, което имъ се прѣдложи отъ правителството, безъ никакво гризене на съвѣстѣта. Този редъ на работитѣ не само че е направилъ у насъ илюзорно всѣко понятие за конституционнитѣ права на гражданитѣ, но още е докаралъ и економическото съсипване на страната“. Статията въ сжция духъ продължава докрай, като вади слѣдующето заключение: „Благодарение на така установения редъ, България въ продължение на 12 години е направила повече отъ 200 милиона лева дългъ въ странство, а вѣтрѣшно економическитѣ ѣ срѣдства сж разнебитени. Търговията ѣ е отпаднала, индустрията слаба, а земледѣлието пропаднало. Какъ ще се прѣпитава този народъ? Може ли да се надѣва той за прогресъ? За това никой нито мисли, нито се грижи. Личнитѣ интереси взематъ върхъ надъ всичко. България задлъжняла, економическитѣ ѣ срѣдства сж опропадени, това е единъ отвлеченъ прѣдметъ, за който никой не си дава трудъ да мисли. Партията да спечели, това е идеята! И побойтѣ, и насилията, и мошеничествата, всичко е позволено, но само партията да спечели“.

Но, г-да прѣдставители, има още една статия, тя е много хубавичка, тя се намира въ брой 21 на сжция в. „България“, пакъ за това пжтешествие на г. г. министритѣ, и тукъ вече сж опрѣдѣлени техническитѣ думи, които азъ ви казахъ отдѣвъ, думи и дѣла, и статията носи заглавие

„Думи и дѣла.“ Думи писахте въ програмата си, думи говорѣхте по мегданитѣ и казвахте, че когато дойдете на власт, дѣла ще правите — ето ви дѣлата. И пакъ разсѣждавахте така: „За да прокаратъ този договоръ — думата е за конверсионния договоръ на г. Тенева — новитѣ министри поискаха отъ Кнѣза разтурянето на Камарата, което и стана. Съ цѣль да си сдобиятъ едно болшинство въ новата Камара, министритѣ прѣдприеха една обиколка изъ страната. Нужна ли бѣше да става тѣ? Съвсѣмъ не! Ако министритѣ сж направили едно добро дѣло, българскиятъ народъ, естествено е, че ще имъ даде довѣрието си, безъ да има нужда да ходятъ тѣ изъ България прѣдварително да го просятъ, но какъ ще убѣждаватъ тѣ българския народъ, че сж направили добро дѣло, когато нито сж го публикували, за да го знае той, а пъкъ не е било и далечъ врѣмето, когато сравнително по-добритѣ договори на бившето правителство сж били осждени като врѣдителни за страната отъ всички, включително и отъ сжщитѣ тѣзи г. г. министри, които днесъ ходятъ да просятъ народното довѣрие? Ами да повѣрваме ли още и на увѣренията, които се даватъ отъ всички страни, че градскитѣ и селски общински съвѣти ицѣли да бждатъ разтурени по причина на настоящитѣ избори и въ дѣни на изборитѣ всичкитѣ градски и селски общини ще се управляватъ отъ комисии? Сжщата участъ е щѣла да постигне и окръжнитѣ постоянни комисии, ако да не сж ги запазили постановленията на избирателния законъ, който дава право на членовѣтѣ на тѣзи комисии да участвуватъ въ изборитѣ като членове на бюрото? Тѣзи факти даватъ ли надежда на българския народъ да гледа розово на бждщето? Какво означава назначаването на всички бивши окръжни управители въ Стамболово врѣме на сжща длъжностъ и днесъ? Какво означава съ вищо неоправданата разходка на министритѣ изъ България? Какво означава разтурянето на всичкитѣ градски и селски общини и управлението на всичкитѣ тѣзи общини въ дѣни на законодателнитѣ избори отъ комисии? Какво означава необнародването на договоритѣ, потвърждението на които е прѣматъ цѣль за разтурянето на бившето Народно Събрание и избираването на ново?

Всички тѣзи мѣрки и мѣроприятия не доказватъ ли ясно, че новото правителство иска да се подиграва съ волята на българския народъ и че то се въодушевява отъ желанието да му натрапи едни договори, които могатъ да бждатъ полезни за всѣкого друго, но не и за него самото?”

Това, г-да прѣдставители, е писано въ първата статия на в. „България“ — чудесни сжждения, много щастливи мисли, но, за съжаление, тѣ дѣло не станаха.

Още едно и свършвамъ по този пунктъ. Имамъ брой 31 на сжщия в. „България“ и тамъ има написана една чудесна статия, пакъ за тази министерска обиколка. (Нѣкой отъ прѣдставителитѣ: Пакъ чудесна!) Ако казвамъ чудесна, то е затуй, защото има чудесно отбрани мисли вътрѣ,

които дѣйствително едно врѣме плѣняваха ни всица, и ви заявявамъ откровенно, че всичко това ме затѣ караше да бжда и азъ единъ отъ онѣзи, искрено желаючи да се дойде до едно сливане между тия двѣ партии. Азъ виждахъ началата, които се проповѣдваха отъ прогресивно-либералната партия, и не се съмнѣвахъ, че може да се видятъ и на дѣло; вървахъ, като демократическата партия туй проповѣдва, не се съмнѣвахъ, че може да се видятъ на дѣло, и затуй употребихъ всички скромни мои срдѣства, да можемъ да се доберемъ до едно сливане на тѣзи двѣ партии. Нѣма да отивамъ по-нататкъ въ историята, и нека дойдемъ на това мѣсто на брой 31 отъ 16 априлий 1899 г., дѣто, като се говори, ще бждатъ ли свободни изборитѣ на 25 априлий, ето какъ се казва — заглавието на статията е „Избирателната борба“: — „Избирателната борба отъ дѣнь на дѣнь се повече и повече усилва и сторецѣва. Агитациитѣ сж въ своя разгаръ. Подиръ избирателната обиколка на самитѣ министри, които обѣщаваха и обѣщаватъ „свободни избори“ — свободни избори е въ кавички — „агентитѣ на властѣта, като захванете отъ окръжния управител и свършите до простия стражаръ, се скитатъ отъ село на село, за да прѣпорѣчватъ по всички срдѣства правителствениитѣ кандидати. Свободни избори! Ами разтурянето на общинскитѣ и окръжни съвѣти, отчислението и прѣмѣстването на чиновници; допускането, ако не учрѣждането на шайки — нѣколко дѣна само прѣдъ изборитѣ, не доказва ли по най-положителенъ начинъ колко ще бждатъ изборитѣ свободни? Кое правителство, което, както днешното, е идвало отгорѣ на властѣ, е могло нѣкогашъ безъ натискъ, безъ насилие и безъ произволи да се бори за избори? Кое правителство дошло отгорѣ, може да си стздаде камара безъ натискъ отгорѣ?“ Това е пакъ въ една статия уводна, не въ антрефиле, на в. „България“. Прочее, когато азъ осжждахъ ходенето на г. г. министритѣ изъ България, азъ имахъ прѣдъ видъ тия хубави мисли, които бѣха авансирани едѣ прѣди двѣ години отъ централния органъ на партията, която днесъ управлява. И ако завчера запитяхъ г. министра, какъ ще управлява той България, по кон начала той ще се ръководи въ своята вътрѣшна, външна и финансова политика, той ни каза слѣдующето: „Четѣте нашата програма. Ние ще се ръководимъ по началата, които сж легнали въ основата на тази програма“. Права ли е или не тази декларация на г. министра, азъ не ще влизамъ въ разборъ. За мене е важно едно, че г. г. министритѣ ни увѣрватъ, че тѣ ще управляватъ по началата на тѣхната програма. Е добръ, това сж началата на тѣхната програма. Въ тѣхната програма е казано, че министритѣ, ако ги обича народътъ, ще ги избере; въ тѣхната програма се казва, че нѣма нужда да ходятъ при народа — ако ви уважава, той ще ви прати болшинство. Това азъ не го смуча отъ прѣситѣ си, а го чета отъ туй, което е писано отъ прогресиститѣ. Прочее, върху тази точна, вър-

вамъ, нѣма да има разногласие между насъ, защото туй, което го казахъ, цитирахъ го отъ васъ. Обвинѣте ме въ плагиатство, въ литературна кражба отъ вашия вѣстникъ, обвинѣте ме въ кражба на вашиятъ мисли, но азъ казахъ туй, което завчера вие казахте. Прочее, за да не озаглавявате втори пътъ статии „Думи и дѣла“, не правѣте туй, което другитѣ сж правили, или правѣте туй, което сте говорили.

Г-да прѣдставители! Има едно второ нѣщо, на което ми се възрази, а именно това бѣше за официалнитѣ кандидатури, полагането на кандидатури отъ страна на министритѣ. Мимоходомъ азъ зачехнахъ този въпросъ. Не ми се възрази изрично, но въ течението на дебатитѣ като че се изтъкна отъ тази трибуна, че министритѣ иматъ право да ходятъ, иматъ право да агитиратъ, иматъ право да прѣпоръчватъ. Е добръ, въ брой 20 на сжия в. „България“ ние четемъ страшно афоризмо противъ правителственитѣ кандидатури. Въ тази статия, която отдѣлѣ ви прочетохъ, изрично се порицава поставянето или прѣпоръчването отъ страна на правителството свои приятели кандидати. И това е пакъ въ онази статия, която носи заглавие „Думи и дѣла“.

Да минемъ, г-да прѣдставители, къмъ другъ единъ пунктъ, който тоже ми се отрече. Това е къмъ пункта за разтурването на общинитѣ. Откакъ коалиционното и днешното правителство поеха властта, споредъ „Държавенъ Вѣстникъ“, сж се разтурили 743 общини, отъ които, бесспорно е, — споредъ докладитѣ на финансовитѣ инспектори, които доклади днесъ съставляватъ обвинителнитѣ актове на прокуроритѣ — се разтуриха 200—250 общини при коалиционното министерство, но до 743? А колко сж разтурени отъ 23 декемврий 1901 г. до 17 февруарий 1902 г. — Каза ни г. министърътъ — съгласно рѣшението на окръжнитѣ постоянни комисии. Ако бихте ни доказали — казва той — че ние сме разтурвали общинитѣ въпрѣки рѣшенията на окръжнитѣ постоянни комисии, тогава още можемъ да споримъ, защото, съгласѣте се, че тѣзи комисии не бѣха наши, и, слѣдователно, даже да бихме желали ние, не бихме могли да направимъ това нѣщо, ако да нѣмаше за това мотивирани „доклади“. Г-да прѣдставители! До извѣстна степенъ би билъ правъ г. министърътъ, ако тутакси слѣдъ тази мисль не бѣ изказалъ друга една: „Кои сж онѣзи кристализирани партизани, ако мога да кажа така, които вѣрватъ въ едни начала и сж раби на тия начала, когато сж на власт, да мѣчатъ да ги прокаратъ и изгнѣятъ?“ Сама оппозицията бърка на властта — казвате вие. Тѣ сж рѣдкостъ; по-голямата частъ нѣматъ убѣждение, тѣ се мѣнятъ: днесъ цанковистъ, утрѣ народнякъ, други день радославистъ, за да стане послѣ пъкъ демократъ и т. н. Е добръ, окръжнитѣ постоянни комисии затѣ и това направиха. Азъ питахъ единъ день единъ членъ на Пловдивската окръжна постоянна комисия, името му е Славковъ: защо —

казвамъ — вие така безалаберно разтурите общинитѣ; какво ви доказва, че тѣзи общини сж се провинили въ нѣкакво прѣстѣпление, когато прѣди два мѣсеца сж избрани отъ днешното правителство? Той ми каза: „Отъ насъ се иска, г-нѣ Такевъ; прѣдлага ни окръжниятъ управителъ да ги разтуримъ; нема ще се туримъ въ конфликтъ съ правителството? Да му мисли окръжниятъ управителъ — той прѣдлага.“ Нѣщо повече каза той: „Ние взехме постановление да се не разтуря една община“ — именно Баташката, защото положително нѣмаше никакви причини за това — „но получи се телеграма за разтурянето на тази община, не зная отъ кого и защо“. Телеграмата носи подписъ на министра.

Това е, г-да прѣдставители, фактъ tel quel. Независимо отъ това, г. министърътъ би билъ правъ само въ едно отношение: ако Министерътъ на Втрѣшнитѣ Работи по нашитѣ закони би билъ длъженъ да се подчинява на рѣшенията на окръжнитѣ комисии. Не е вѣрно. Затуй се изпращатъ постановленията въ върховната инстанция. Г-нѣ министърътъ чрѣзъ своитѣ органи ще провѣри, вѣрно ли е постановлението на окръжната комисия, а нѣма току-тъй да разтури общинския съвѣтъ по оная шаблонна фраза, която г. Мирски ни спомена: „за лошо и немарливо управление на общинскитѣ работи, чрѣзъ което е турило въ опасностъ интереситѣ на общината“. Тия нѣща ги четемъ съ години въ България, и не вѣрвахъ, че ще ги четемъ и сега. А че това, г-да прѣдставители, най-много е възмуцавало васъ отъ центра и дѣсницата, четѣте какво сте писали въ бр. бр. 20, 21, 30, 31 и 32 отъ вашия в. „България“. Даже има на едно мѣсто казано слѣдующето: посѣгането на автономията на общинитѣ, разтурянето безалаберно е знакъ — на какво? — на държавенъ прѣвратъ. И за да не бѣда обвиненъ въ голословие, азъ моментално се обръщамъ къмъ в. „България“, който имамъ прѣдъ себе си.

Има една статия, г-да прѣдставители, въ бр. 31 отъ 16 априлий, която носи заглавие: „Свободни избори и общинско самоуправление“ — цѣла статия, въ която е казано слѣдующето: „Нашата конституция, въ ст. 3, постановява, че административното дѣление на България ще се изработи върху началата за самоуправление на общинитѣ. Нека побързае да кажемъ, че българската конституция не е открила въ това отношение нова нѣкоя Америка за българския народъ, нито е измислила нова нѣкоя и неизвѣстна система за общинско управление. И въ турско врѣме българската община въ много отношения бѣше самостоятелна и въ нея самоуправлението се практикуваше и се чувствуваше много повече, отколкото слѣдъ освобождението на България. Както и да е, обаче, това самоуправление дойде та го освети и утвърди тържествено I-то Велико Учредително Собрание. Общинското самоуправление се обяви като основенъ конституционенъ принципъ въ възродена България и, като такъвъ, този принципъ трѣбвало би да се почита, трѣбвало би да

бжде ненарушимъ, трѣбвало би нарушението му да влѣче подиръ себе си и строги наказания на ония, които го не почитатъ и нарушаватъ, както би трѣбвало да се наказватъ нарушителитѣ и на всички други конституционни принципи. Лъжете се, обаче. У насъ конституционнитѣ начала сж записани на бѣла книга съ единчката, види се, цѣль, да се тъпчатъ отъ ония, които именно сж длѣжни не само да ги уважаватъ, но и да ги защищаватъ, като въ сѣщото врѣме и наказватъ както трѣбватъ тѣхнитѣ нарушители. У насъ свободата не веднажъ послужила за було на най-грозното тиранство, а конституцията за видимо оправдание на най-страшнитѣ произволи и най-вѣщноститѣ злоупотреби сж най-свещенитѣ права на гражданитѣ, сж най-сжштитѣ интереси на държавата, сж самитѣ сждбини на българския народъ. Каквото става съ другитѣ конституционни принципи, това сжщото става и съ принципа на общинското самоуправление. Каква подигравка, какво ругателство съ това общинско самоуправление въ свободна България! Днешнитѣ управници и тѣхнитѣ административни орждия като че да се надпрѣварватъ кой по-скоро и по-напрѣдъ да посегне на това общинско самоуправление, кой да потъпчи по-безочливо правата му, кой да даде по единъ по-чувствителенъ начинъ на всички градски и селски общини да разбератъ, че тѣ не само сж лишени отъ каквото и да е самоуправление, но сж просто играло въ рѣцѣтъ на властѣта, но че и трѣбва да бждатъ прости орждия, които безчувствено, безгласно, рабски да служатъ на властѣта за прокарване всички нейни замисли не само противъ общинското самоуправление, но и противъ правата и свободата на населението. Въ този духъ продължава статията цѣли двѣ колони.

Г-да прѣдставители! Можете ли да откажете заедно съ мене да не кажете, че тѣ сж чудесни мисли, че тѣ сж хубави работи? Ще откаже ли нѣкой? Ние сме си тукъ сѣ българи, сѣ сме родени въ тая земя и тукъ ще измремъ; всички сме взели участие, кой повече, кой по-малко, въ сждбинитѣ на тази страна. Турѣте рѣка на сърцето и кажете, самоуправлението на общинитѣ биде ли запазено при днешното управление, не се ли посегна на тази светиня на нашата конституция — автономията на общинитѣ? Да оставимъ числото имъ, да оставимъ мотивитѣ имъ; да не гледаме други, а тѣзи, върху които сега тукъ се дебатира; да погледнемъ на самитѣ факти, каквито имаме; напр., по единъ изборъ, който провѣрявахме завчера въ комисията — Казжлагачкиятъ, бивша Каваклийска околия. Въ надвечериего на избора, казватъ тѣ, въпрѣки постановлението на окръжната комисия, се разтуриха толкозъ и толкозъ общински сѣвѣти. Искахме да се провѣри този фактъ; отказа се. Ще говоримъ отъ трибуната, ако доживѣемъ дотогава. Но фактъ е, г-да прѣдставители, че самоуправлението на общинитѣ биде вакърнено, туй самоуправление, за което такива хубави мисли сж се излагали нѣкогашъ.

Това, г-да прѣдставители, имаше да кажа, колко що се касае до слѣдующитѣ двѣ положения: министерскитѣ обиколки и унищожението автономията на общинитѣ. Не може, слѣдователно, да има разнорѣчие между насъ. И ако вие сте писали уводната статия, да ми кажете, за каква свобода ще ми говорите по изборитѣ тогава, когато вие кръстосахте България надлъжъ и наширъ, когато вие размѣстихте толкова чиновници, когато вие бламирахте толкозъ общини? Вие казвахте на г. Радославова: за каква свобода, г-нъ Радославовъ, проповѣдвахте на народа? Позволѣте ми днесъ да взема и азъ тия ваши аргументи и да ви кажа: не ми говорѣте за свобода на изборитѣ, защото и вие разтурихте общини, защото и вие циркулирахте изъ цѣла България, защото и вие имахте официални кандидатури, защото и вие извършихте всички ония дѣла, които извършиха онѣзи правителства, които вие обвинявахте въ тѣй нареченото морално влияние. Ще бжда ли, прочее, правъ да апелирамъ къмъ васъ за послѣдователностъ и да ви кажа днесъ: въ тронното слово не подписвайте онзи пасажъ на отговора му, че изборитѣ сж били свободни? Защото, ако азъ съмъ на мѣстото на г. Радославовъ, ще ви взема тронното слово, ще взема и вашитѣ статии и ще ви ги противопоставя: вие викахте противъ мене, че съмъ тиранинъ; по-кажете вие, оставихте ли колиба въ България непосѣтена? (Д-ръ Г. Гаговъ: Дайте ги подъ сждъ!) Нѣма сждъ, г-нъ Гаговъ, не всѣко управление ще го туримъ подъ сждъ. Има единъ сждъ на общественото мнѣние. Ние не пледираме, за да дадемъ нѣкого подъ сждъ, но да ви докажемъ, че вие, които пледирахте за свободни избори, по вашето мнѣние, което вчера сте поддържали, не сж свободни.

Това, г-да прѣдставители, имаше да кажа, колко що се касае до вътрѣшната политика на правителството, и му прѣдоставихъ всички възможни срѣдства да ме опровергае. И ако съмъ билъ излъганъ, азъ ще бжда първиятъ, който като получа онзи отговоръ, който ще ми се даде отъ официалната трибуна, ако той ще убѣди васъ, азъ ще го приема; но да ви убѣдятъ не тукъ, а въ кулоаритѣ, когато ще седнемъ на масата да ви попитамъ, вѣрно ли е, че изборитѣ бѣха свободни — тамъ да ми го кажете. Да, тукъ не ще го кажете, но тамъ ще ми кажете: а бе, брате, знаешъ, властъ не може инакъ; така ще върви; не може да върви сѣ хубаво. (Смѣхъ. — Нѣкой отъ дѣсницата: Тѣй казваше!)

Г-да прѣдставители! Нѣмамъ намѣрение — и въ тази точка напълно съмъ съгласенъ съ нашия другаръ г. Цановъ — нѣмамъ намѣрение да бламирамъ правителството. Казахъ ви още първия денъ, когато започнахме дебатитѣ, искрено го казвамъ и днесъ: нѣмамъ намѣрение да бламирамъ правителството, защото не съмъ азъ онзи, който ще искамъ да произвеждамъ избори въ годината петъ пжти, да водя населението на тая касапница и да

го отвлечамъ отъ неговитѣ запития тогазъ, когато то е лишено отъ насъщния си хлѣбъ; а още по-малко имамъ намѣрение самъ да качвамъ и свалямъ правителствата, само за да се намираме на работа. Ако казвамъ тия нѣща, казвамъ ги за да не се повтарятъ; защото една мисълъ трѣбва да се повтаря, за да хване темелъ и да не се повтарятъ опия дѣлания, които сж се вършили. Не ги вършете! Не можеше ли да ги не вършите? Можеше. Оставѣте този народъ, както казахте вие, ако ви обича, ще ви избере въ болшинство. Ако искате, дайте кандидатуритѣ си въ една околия, дръжте си рѣчи, издвайте възвания, прѣходѣте всички общини, изкажете се съвършено свободно върху началата на програмата си, когато ще дойдете въ Камарата като народни прѣдставители. Защото безспорно е, че днесъ г. г. министритѣ сж министри, но тѣ сж и прѣдставители; утрѣ могатъ да бѣдатъ замѣстени съ други, и тогава тѣ ще дойдатъ на тази трибуна, защото и тѣ сж народни прѣдставители. Слѣдователно, въ това имъ качество, тѣ сж свободни да си дръжатъ рѣчитѣ и да се избиратъ както и ние. Затова нѣма между насъ двѣ мнѣния. Но, на което азъ наблѣгамъ и ви моля, г-да прѣдставители, то е да порицайте, да не допускате занапрѣдъ да става, да не трѣгватъ г. г. министритѣ на четиритѣ кошета на България да пхтуватъ. Азъ ако бихъ желалъ да откривамъ още нѣкои неприятни работи, можахъ да го направя, но не желая. Азъ, напр., бихъ могълъ да цитирамъ нѣкои телеграми, размѣнени между Хасково и Никополъ. Менѣ ми се струва, че можемъ да докажемъ и такива нѣща, които сж станали за интереса на изборитѣ, като напр.: „Какъ отиватъ изборитѣ у Васъ? Тукъ всичко благополучно. Едно само лошо: акцизниятъ надзирателъ не е уволненъ още. Здравѣйте“. Но тѣзи нѣща, г-да прѣдставители, не искахъ да говоря, не ги авансирамъ тукъ, за да не ме обвините въ дребнаво партизанство. Азъ искамъ да говоря само върху тия нѣща, които вие сте писали, проповѣждали на народа, и затуй моля, вие, които утрѣ ще бѣдете лѣвица, а други дѣсница, недѣйте позволява такива нѣща да ставатъ въ България въ бѣдѣще. Гласувате ли отговора на тронното слово съ тая фраза въ първия пасажъ, че изборитѣ сж били свободни — вие сами ще се самоунищожите. Та, най-послѣ, г-да прѣдставители, за мене не е важно какво ще направи обществото съ една партия, но за мене е важно, че това общество ще ви каже, както ни казватъ и вървамъ и вамъ казва: наситихме се вече, видѣхме и стамболисти, видѣхме и радослависти, и народници, и прогресисти; всички сте едно тѣсто, отъ което ставатъ еднакви фигури. Слѣдователно, ако азъ пледирамъ върху тази точка, то е за да отстраня оная апатия, която може да се породи въ българското общество. Вие не можете да го поведете вече на избори. Въ името на какви идеали, въ името на каква перспектива ще се боримъ за васъ? Ами вие сте сжщитѣ радослависти, сжщитѣ на-

родници; всички сте едно и сжщо нѣщо. А е много опасно, ако си състави такава понятие народътъ. (И. Воденчаровъ: Вазгечъ, холамъ!) Г-нъ Воденчаровъ ще моля да не ме прѣсича, защото и азъ бѣхъ прѣдставителъ въ VIII-то Обикновено Народно Събрание и заедно проповѣдвахме тѣзи теории, и тогава се въодушевявахме отъ желанието, какъ дѣйствително да излѣземъ отъ едно аномално положение и да влѣземъ въ нормално, и всички рѣкохме: ще дадемъ поддрѣпа на правителството, ще се помжчимъ да туримъ редъ. На даже и отъ сивия конь на Княза се прогласи; отсега нататъкъ настава свобода и законность. Да, тази свобода и законность искаме да поддрѣжаме, и нея проповѣдваме не за тази или онази партия, а за народа.

Г-да прѣдставители! Нѣма какво да кажа върху втория пасажъ на тронното слово, за финансовитѣ мѣропрятия, защото и тукъ ще ми позволите да си послужа съ една щастлива мисълъ, пакъ на в. „България“. Като порицавахъ тогавашното правителство, че се е явило на изборната борба безъ опрѣдѣлени законопроекти, безъ опрѣдѣлени договори за заемъ — тогава, когато се е писала стѣтията, още не бѣше опрѣдѣлено — тѣ жестоко порицавахъ правителството, дѣто не даде на този народъ да знае за какво ставатъ тия избори. — Заемъ — какъвъ? Всички сме съгласни, че заемъ трѣбва. И тогава трѣбваше заемъ и затуй падна народната партия. Но тогава казахме: дайте вие да видимъ, вие, които наслѣдихте едно правителство, което падна вслѣдствие финансови и економически стѣснения, дайте да видимъ онѣзи мѣри, които вие ще прѣдложите, за да излѣземъ отъ това положение. Вие бѣхте казали това, г-да прѣдставители, — поне прѣдставителитѣ на болшинството, — та ще ми позволите да го кажа и азъ вамъ. Вие наслѣдихте коалиционното министерство, което падна вслѣдствие на неуспѣхитѣ въ своитѣ финансови мѣропрятия, чрѣзъ които щѣше да спасява положението. Дойдохте на властъ. Казахте ли ни вашитѣ финансови мѣропрятия, чрѣзъ които ще спасявате положението? (Д-ръ Г. Гаговъ: Монополи прѣдложихме, г-нъ Такевъ!) Казватъ ни, че прѣдложили монополи. Моля ви се, азъ имамъ в. „България“ единъ брой, въ който е казано парламентация! Той е отъ 14 февруарий или брой 14 отъ 14 януарий — не помня добръ, г. Христовъ ще ме улесни — и въ него има едно антрефиле, въ което е казано: правителството има развързани ржцѣтѣ си отъ монополни заеми, а г. Урумовъ и възвание такава издаде. (А. Урумовъ: Ако има фалшификатори въ в. „Миръ“, азъ не се бъркамъ! Азъ имамъ възвание, че министерството се бори на почвата на монополитѣ! Азъ съмъ излѣзълъ като кандидатъ, който ще вдигне ржка за монополи!) Добръ, приемамъ. Колкото се касае за думитѣ ми до възванието на г. Урумова, който обвинява тѣзи, които го бѣха публикували, и които ги прогласи като фалшифи-

катори, оттеглямъ ги. Но колкото се касае до статията въ в. „България“, че правителството има развързани ръцѣтъ си отъ монополния заемъ и че то ще употреби всичкото влияние, за да сключи заемъ безъ монополи, то ако е тукъ уважаемиятъ Българо-слатински народенъ прѣдставителъ г. Марко Георгиевъ — не го виждамъ. . . . (Нѣкой отъ дѣсницата: Тукъ е!) Да, ние бѣхме въ едно село, азъ агитирахъ, и той агитираше, и въ една кръгма азъ казвахъ, че правителството ще тури монополъ, а нѣкъ г. Марко Георгиевъ каза, че не е вѣрно. (М. Георгиевъ: Азъ ви наведохъ рѣчта на г. . . .) Позволѣте ми да свърша. — Азъ му зададохъ слѣдующия въпросъ: нека г. Марко Георгиевъ каже, ще гласува ли ако правителството внесе евентуално монополенъ заемъ, а той не отговори нищо. (Министъръ-Прѣдседателъ Д-ръ С. Даневъ: Въ Бѣла-Слатина азъ бѣхъ пръвъ кандидатъ и азъ явно говорихъ за монополитѣ!) Туй е вѣрно. И г. Христовъ нека не се възмущава, защото вѣрвамъ че отъ него е писана статията. (Д. Христовъ: Азъ Ви давамъ съдѣйствиe да говорите!)

Но, г-да народни прѣдставители, защо се придириете за една дреболия? Немѣ това е мѣрка, монополния заемъ? Какво значи „прѣдложихме монополъ“? И г. Теневъ каза: „прѣдложихме конверсионенъ заемъ“. Какво значи това? Ами, като излизашъ на избирателна борба, ти трѣбва да излагашъ своитѣ начала. Азъ ще приема, че правителството не е имало възможностъ въ онова врѣме, но вече се измени толкова врѣме, вие се явявате днесъ въ Камарата и, когато ви зададохъ въпроса: „уважаемий г-нь Министре на Финанситѣ, кажете ни кои сж вашитѣ начала, вашитѣ принципи, вашитѣ мѣроприятия, по които Вие мислите да спасявате положението на България“, — г. министъръ Сарафовъ, за съжаление, като че искаше мене ужъ да оскърби, не желя да отговори. Азъ не се оскърбихъ. Азъ не прѣдставлявамъ тукъ личността Такевъ, азъ прѣдставлявамъ българския народъ. Ако той има понятие отъ конституция, той трѣбваше да ми отговори; той нѣмаше да отговори на Михаила Такевъ, а щеше да отговори на българския народъ, който ме е пратилъ тукъ. Той каза: повече отъ онова, което каза г. Първиятъ Министъръ, нѣма какво да добавя; а г. Първиятъ Министъръ самъ се обърна къмъ г. Министра на Финанситѣ, като каза: г. Министърътъ на Финанситѣ е тукъ, той самъ ще Ви каже. (Министъръ-Прѣдседателъ Д-ръ С. Даневъ: Не казахъ, че той ще Ви каже. Азъ казахъ: ако и г. Министърътъ на Финанситѣ да е тукъ, азъ ще отговоря, и отговорихъ.) Е добръ, паметта не ме лъже. Азъ не чухъ и не помня, г. Първиятъ министъръ да е казалъ нѣкакви мѣроприятия, чрѣзъ които мѣроприятия той смѣта, че ще спасява България отъ това безизходно или стѣснено финансово положение. И, г-да народни прѣдставители, ако това го казвамъ, то го казвамъ пакъ затуй, защото има

една хубава статия, написана въ в. „България“, противъ тогавашното правителство, която казва: вие ще ни изненадате съ нѣкои лоши договори, вие ще ни накарате да ги приемемъ въ нѣколко дена, вие ще ни накарате слѣдната да ги гласуваме, слѣдъ като си конституирате едно работно болшинство. Г-да прѣдставители! Това не сж мои думи, тѣ сж ваши думи, тѣ сж думи на вашия централенъ органъ; така вие порицавахте г. Радославова, така порицавахте г. Грекова. Но вие, които ги паслѣдихте, не оправдахте онуй, което порицавахте.

Не искамъ, г-да народни прѣдставители, да говоря за онѣзи дреболии, за които, ако би билъ тукъ г. Министра на Финанситѣ, може би да ни освѣтли, напр. спирането на събиране извѣстни даждии, макаръ че купонъ наближава да се изплаща. Честохъ въ вѣстника, че купонътъ е осигуренъ. Дай Боже, юлскиятъ купонъ да е осигуренъ, но азъ зная, че даждията не се събиратъ. Азъ самъ лично, за да провѣри този слухъ, отидохъ при бирничеството въ Пазарджикъ и казахъ на бирника: моля, дайте ми смѣтката за моя дантъкъ. (И. Воденчаровъ: Чезътъ на момичетата се продава за събиране на даждия. Какво говорите! 50 телеграми имамъ тукъ!) Бирникътъ ми каза: г-нь Такевъ, въ Пазарджикъ плащате само патентъ. Вѣрно е. Въ Пазарджикъ нѣмамъ никакви недвижими имотъ. Бирникътъ ми още каза: имамъ заповѣдъ отъ София да не събирамъ патентовото даждие. Да, вие продавате котлитѣ и шапките на вдрозицитѣ, а патентовото даждие, което по-лесно се събира, не го събирате, суспендирано е събирането му. (Министъръ-Прѣдседателъ Д-ръ С. Даневъ: Г-нь Министърътъ на Финанситѣ Ви обясни, г-нь Такевъ!) Азъ не съмъ билъ тукъ. Приемамъ.

Тогавъ г. Министърътъ на Обществениятъ Сгради ще ни обясни друго явление. Когато г. Министърътъ на Обществениятъ Сгради бѣде тукъ, азъ бихъ го попиталъ: толкова ли сж богати приходитѣ на българскитѣ държавни желѣзници, че той е отпусналъ 50% намаление на всѣки, който бѣ благопожелалъ да се запише за туристъ. (Д-ръ Г. Гаговъ: Хеее!) Така е, г-нь Д-ръ Гаговъ. И за да Ви докажа това, довечера ще се запиша туристъ и утрѣ ще ми дадатъ билетъ, съ половина такса да пътувамъ. — Г-да прѣдставители! Пътувахъ прѣди нѣколко дена за Пловдивъ. Съ мене пътуваше единъ господинъ, който бѣ лежалъ въ болницата единъ мѣсѣцъ. И дѣйствително, човѣкътъ бѣше много слабъ, страдалъ отъ нѣкаква болестъ. Качва се на трена; дохожда по едно врѣме кондукторътъ, за да провѣри билетитѣ; той прѣдлага единъ билетъ и плаща половината. Питамъ: каква е тази работа? Казва: азъ съмъ туристъ. Добръ, ами той сега излиза отъ болницата, той е станалъ като фенеръ, едва се държи на краката си. (Смѣхъ.) Моля, г-да прѣдставители, какво по-големо злоупотребление съ държавнитѣ имоти отъ това по този начинъ? Ще се запишемъ всички за туристи и

ще пктуваме, като такива, съ половина билетъ. (Глъчка.) Не се възмущавайте. Ако г. Драгулевъ говори, азъ ще отворя архивитъ на македонския комитетъ, азъ ще отворя патрахилитъ отъ Петербургъ. Моля Ви, поне за финанси не говорѣте, защото сте капацитетъ по финанситъ! (Смѣхъ.)

Ето защо, г-да прѣдставители, азъ не бихъ желалъ да се простирамъ повече върху финансовата политика на правителството, понеже не я знаеамъ. И г. Цановъ бѣше правъ, и другитъ г. г. оратори бѣха прави, когато казваха: бе брате, щѣхме да избѣгнемъ всички тия неприятности, ако бѣхте ни дали декларация, ако бѣхте ни посочили срѣдствата, съ които мислите да спасявате отечеството. Тогава щѣхме да се поставимъ на принципиална точка, за да видимъ кои сж прави, вие ли, или ние. Но сега, позволѣте, ще се помжчимъ да потърсимъ да си обяснимъ по кой начинъ вие мислите да управите финанситъ на България. Каза се, вие завчера проповѣдвахте економии, по ние не знаеамъ дали ще ги направите и какъ ще ги направите. Азъ зная само, че, въпрѣки желанието на единъ началникъ на едно учрѣждение, вие му туряте единъ помощникъ. Знаеамъ, че намалихте, напр., половината такса по желѣзницитъ. Приемамъ, че такива случаи сж дреболии, по дайте ни вашитъ голѣми принципи, за да се оправдаете. Азъ ще прави дедукции отъ тия факти, които съмъ видѣлъ въ живота, оттамъ ще дедуирамъ за вашитъ начала, които вие криете, оттамъ ще дедуирамъ каква е вашата финансова политика, защото я не знаеамъ. Ние пледираме на въздуха, но ние ще търсимъ премиси, за да дойдемъ до заключение, а тия премиси сж тия дребни факти, които сме взели отъ реалния животъ.

Това, г-да прѣдставители, като казахъ, азъ минавамъ на единъ пунктъ, върху който, вѣрвамъ, нѣма да има противорѣчие. Има да кажа нѣколко думи върху възникната политика на България. И това ако го правя, правя го, защото има единъ пасажъ въ тронното слово, въ който пасажъ изрично е казано, че ние се намираме въ добри отношения съ всички намъ съседни държави, и велики, разбира се, и особено съ нашата Освободителка Русия. Тѣй редактиранъ пасажътъ, г-да прѣдставители, азъ не мога да го подписа, и нѣма да го подписа по слѣдующитъ съображения.

Билъ съмъ нѣколко пкти народенъ прѣдставител и отъ тази трибуна азъ ярко съмъ изказвалъ своитъ възгледи върху положението, което България трѣбва да заема въ международно отношение. (И. Бобековъ: Лани замълчахте!) Азъ всѣкога съмъ поддържалъ, че една малка държава, каквато е България, на освѣнъ малка, ами даже и голѣма да е тя, не може да се изолира като Робинсоновия островъ на океана. Тя непрѣмѣнно трѣбва да бжде нѣкъдѣ рѣка подъ рѣка съ още нѣкои други сили, за да може по този начинъ да гарантира своето съществуване и да се грижи за своето вътрѣшно економическо и финансово положение. И

лани отъ тази трибуна вие помните, че азъ наведохъ слѣдующия примѣръ. Ако една велика Русия, която има милиони щикове, и милиарди рубли въ своята казна; ако една велика Франция, която има тоже милиони щикове и тоже грамадни приходи; ако една Германия, ако една Австрия, ако една Италия, ако една Англия, велики империи, които иматъ всичката мощъ да защитятъ своитъ интереси; ако даже и тѣ прибѣгватъ до гърба на нѣкоя друга сила, ако и тѣ заискватъ приятелството, съюза, подкрѣпата, защитата на други, тоже велики сили, — колко повече намъ се вмѣнява въ длъжностъ тоже да заискваме приятелството, съюза, добрата, взаимната, така да се каже, подкрѣпа отъ други държави. Ние, г-да прѣдставители, се намираме на едно положение алтернативно: или ще бждемъ въ двойствения съюзъ, или ще бждемъ въ тройствения съюзъ. Днесъ европейскитъ ареопатъ се раздѣля на два лагера: двойственъ и тройственъ съюзъ. За мене е било всѣкога положително, че ние можеамъ, като рѣшимъ да вървимъ подручка съ една отъ тѣзи двѣ констелации, да дружимъ съ тѣзи, съ които повече съвпадатъ нашитъ интереси, съ тѣзи, на които дължимъ и нашето политическо съществуване, съ тѣзи, въ които още не сме загубили вѣра, че могатъ още да ни дойдатъ на помощъ, за доизкарването на онѣзи цѣли, на онзи завѣтенъ идеалъ, къмъ който безусловно ние трѣбва да се стремимъ. Народъ безъ идеалъ, народъ, който не се е обединилъ, народъ, който е прѣснатъ по четиритъ къшета на свѣта и подъ разни владчества, народъ, който не е получилъ своята физиономия отчъртана рѣзко, — тоя народъ не е закръглилъ своята дѣятелностъ като отдѣлна нация. Азъ съмъ така схващалъ и така схващамъ назначението на народитъ, като отдѣлни единици, защитата имъ и съществуването имъ тукъ на земята. Понеже азъ всѣкога съмъ вѣрвалъ и продължавамъ да вѣрвамъ, колкото що се касае въ нашето международно отношение, въ нашата Освободителка Русия, — всѣкога съмъ поддържалъ, че ние тамъ можеамъ да стоимъ, на оная страна.

Г-да прѣдставители! Ако туй нѣщо съмъ поддържалъ, азъ съмъ ималъ прѣдъ видъ историтата на малкитъ тѣзи народи; азъ съмъ ималъ прѣдъ видъ туй, което ние виждаме всѣки день да става прѣдъ нашитъ очи. Защото азъ досега не съмъ видѣлъ другъ великъ народъ по-хуманенъ, по-великодушенъ, поне наявѣ, отъ руския народъ. Никой не пролѣ кръвъ за Гърция, никой не пролѣ кръвъ за Сърбия, никой не пролѣ кръвъ за България: трѣбваше да има единъ великъ руски народъ да пролѣ кръвта на своитъ синове, за да даде свободата на тия народи. Никой тоже не пролѣ своята кръвъ и за Критъ: трѣбваше да се намѣси руската дипломатия, за да се даде свобода на този народъ, на онѣзи критяни, които 100 години подъ редъ безуспѣшно се бориха, за да имъ се даде свободно да живѣятъ. Въ това съмъ увѣ-

ренъ, че за да се постигне този идеалъ, за да се даде човѣшки животъ на ония наши братия, които сѣ отвѣдъ Рила и Родопитѣ, пакъ ще приобѣгнемъ, пакъ ще апелираме къмъ мончната подкрѣпа на тази сила. Безспорно е, слѣдователно, че само отъ тамъ може да очакваме да можемъ да подобримъ положението на този народъ.

Но, г-да прѣдставители! Знал какво ще ми се каже. Ще ми се каже: но я да разгърнемъ картата, я да разгърнемъ туй, което става сега прѣдъ насъ и да видимъ какво днесъ става, днесъ какво ни говори Русия, я да дойдемъ до Фирмилиановия въпросъ, я да дойдемъ до Македония, я да дойдемъ до прославутото statu-quo. Тогава какво ще ми кажете? Вѣрно е, г-да прѣдставители, че сега е единъ моментъ въ България, единъ моментъ, който може да ни тури въ извѣстно недоумѣние. Днесъ, г-да прѣдставители, за мене е една енигма — който съмъ дълбоко убѣденъ въ безкористното на руската политика спрѣмо България и въ нейното искрено желание, да види България велика и мощна, — за мене, казвамъ, днесъ е една енигма поведението на руската дипломация по Фирмилиановия въпросъ. И е енигма затова, защото не знамъ какъ да си обясня това настойчиво поведение отъ страна на руската дипломация, непрѣмѣнно да се ржкоположи Фирмилианъ. (Д. Манчовъ: Тукъ си явлѣхъ. — Смѣхъ.)

Ако, г-да прѣдставители, лансирамъ тая идея, не го правя пакъ отъ себе си. Ако дѣдо Манчовъ се възмущава, ще му отворя в. „България“, въ който вѣстникъ има цѣла статия, че дѣйствително руското правителство е казало да се ржкоположи Фирмилианъ. Туй го казва вапниятъ органъ, дѣдо Манчовъ! Ако отворимъ това, което пише европейската преса; ако чуемъ това, което се говори навсѣдѣ, че даже прѣдставителътъ на велика Русия се отказалъ отъ отпуската си, само и само да се ржкоположи Фирмилианъ; ако всичко това е вѣрно, за мене дѣйствително остава една енигма, защо е тази настойчивостъ, когато въ България общественото мнѣние, поне въ тази точка, не се различава. Всички бѣхме съгласни, начело съ уважаемия старецъ Дѣдо Цанковъ, на чело съ уважаемия г. г. министри, минусъ г. Министъръ-Президента, че дѣйствително въ този въпросъ не може да има двѣ мнѣния. И ще се спра върху неговата юридическа и нравствена стойностъ по-послѣ, тамъ, дѣто ни пращаше г. Теню Начовъ да четемъ, но засега казвамъ, че за мене е необяснимо поведението на руската дипломация. Азъ се мжнихъ дълго врѣме да си обясня, защо е станало това нѣщо, и ако не би билъ г. Кочо Калчовъ вчера да ни пообясни нѣкои истории отъ по-миналитѣ режими, азъ още щѣхъ да се мжча да търся развяската на това. Г-нъ Калчовъ ни каза, че този въпросъ билъ подигнатъ и при Рачо-Петровото правителство, но когато сѣ се направили онѣзи обстоятелствени прѣдставления, които сѣ дали на руското правителство да види, че този въпросъ живо интересува Бъл-

гария, руското правителство се е отказало отъ своето желание да се ржкоположи Фирмилианъ. Повдига се този въпросъ сега и лопитѣ езици говорятъ, че българското правителство не само не се е противопоставило — поне говорятъ това въ лицето на Министра на Външнитѣ Работи — но е даже дало съгласието си. Нне не знаемъ. Г-нъ Министърътъ ще обясни този въпросъ и затуй азъ не искахъ да говоря по външната политика, докато не се изкаже министерството, за да не пледираме на въздуха. Но понеже стана рѣчь, и азъ ще кажа своето мнѣние по този многошуменъ въпросъ. Навѣрно руското правителство, като не му е отдавало особено значение — ще видимъ послѣ какво значение му даваме ние — и като сондираше почвата въ българското правителство, намѣрило е въ него слабостъ и настроение, като компенсация, както пишатъ рускитѣ вѣстници, за нѣкакви финансови мѣроприятия. Азъ не доуцмамъ и не вѣрвамъ, че г. министъръ Даневъ, на когото държа една хубава рѣчь въ ржцѣтъ си, носяща неговия подписъ саморжченъ, че той ще се съгласи на нѣкакво дѣленіе сфери на влиятіе, че той ще се съгласи на нѣкакво създаване на права върху несществуващи хора. Тукъ е моментътъ да опровергамъ моментално една неистина лансирана отъ тая трибуна. Вчера уважаемиятъ г. Влайковъ каза, че сръбското правителство, сръбскиятъ народъ има право да има тамъ прѣдставителъ религиозенъ, да има митрополитъ, защото тамъ има сърби. Тая мисль се подкрѣпи и отъ г. Теню Начовъ, който ви говорѣше тоже, че тамъ имало, дѣйствително, българско население, но болшинството на другитѣ нации, т. е. сборътъ на останалитѣ нации е билъ болшинство. (Д-ръ Н. Геннадиевъ: Той е изучвалъ етнографията на Македония по картата на Полша. — Смѣхъ.) Г-да прѣдставители! Ако има човѣкъ, по моето убѣждение, който да е изучвалъ Македония добръ, това е покойниятъ Кжнчовъ, който е билъ тамъ учителъ нѣколко години, ходилъ е изъ Македония и е писалъ дълго и широко и, освѣтъ това, бѣше единъ човѣкъ крайно правдивъ, който не се влияеше отъ шовинистически идеи, човѣкъ на правдата и истината, скромненъ, както си го знаемъ. Азъ намирамъ една негова рѣчь, държана тукъ въ Славянската Бесѣда, и публикувана въ в. „България“, брой 35 отъ 1 май 1898 г. Въ нея той ви казва, че населението въ Македония е както слѣдва: 2.200.000 души, отъ които българи 1.100.000; българо-мохамедани 115.000; турци 520.000; гърци 200.000; власи 75.000, а сърби нѣма. Сърби като нация не сществува. Сега, казва, се яви извѣстна пропаганда да залтгва съ шекеръ, съ туй, съ онуй, но нищо не направи. Сърби не сществува. Това е казаното отъ Кжнчова, въ думитѣ на когото нѣмаме право да се съмнѣваме. (И. Воденчаровъ: 6 години има оттогава!) Г-нъ Воденчаровъ казва, че отъ 1898 г., когато г. Кжнчовъ е държалъ своя рефератъ, били се изминали 6 години, и, слѣдователно, въ тия 6 години били се създали сърби. Какъ, нема

единъ народъ се създава въ 6 години? Прѣди всичко отъ 1898 г. до 1902 г. нѣма 6 години, ама да има и 6 и 16, уважаемий г-нъ Воденчаровъ, народъ създава ли се така? (И. Воденчаровъ: Пропагандитѣ го създаватъ.) Слѣдователно, и рѣчь не може да става за съществуването на нѣкакъвъ сръбски народъ въ Македония, особено въ Скопската епархия, който да е ималъ право на нѣкой владика.

А. Урумовъ: Що ви е страхъ тогава отъ единъ владика.

Д-ръ Н. Геннадиевъ: Ако бѣше друго правителство на власт и да се съгласѣше да се ржкопологи Фирмилианъ, Д-ръ Даневъ отъ трибуната, заедно съ всички, които ще му ржкопльскате утрѣ, пѣхте да го нарѣчете прѣдателско. Прѣдателско е това правителство, което ще допусне това.

Д. Христовъ: Това е Ваше мнѣние.

Д-ръ Н. Геннадиевъ: И въ опозиция да сме едно мнѣние имаме, а Вие се търкаляте... (Глъчка.)

Прѣседателствующъ А. Франгя: Моля, тишина пазѣте, г-да!

Д. Христовъ: Вие сте компромитирали интересѣ на Македония.

Д-ръ Н. Геннадиевъ: Идѣте въ първоначалното училище да четете читанката на Манчова.

Д. Христовъ: Вие я четѣте!

Прѣседателствующъ А. Франгя: Моля, тишина, г-да!

М. Таковъ: (Продължава.) Като изхождамъ отъ това положение, че въ Македония, въобще, и въ Скопие, въ частностъ, нѣма сърби, питамъ се азъ тогава, както се пита и г. Урумовъ, защо е този владика тамъ? (Д. Манчовъ: Той е гръцки владика.) Да, този въпросъ е много правилно поставенъ, именно: защо е този владика на неществуващо паство; това показва, че неговото назначение не е религиозно, да възпитава своето паство, да му посочва пътя къмъ рай, а е друга цѣльта, — пропагандистическа цѣль, която посочи и г. Влайковъ, туренъ е съ политическа цѣль. (И. Воденчаровъ: Това е явно, и дѣцата го знаятъ.) Но, казва се: ами ако сърбитѣ иматъ право да си турятъ тамъ владика, ние какво право имаме да се мѣшимъ на това? Много просто! Азъ прѣди да отговоря на този въпросъ, като той е гръцки владика, бихъ желалъ да зная: защо сръбското правителство непрѣмънно настоява да се ржкопологи? Ако той се ржкополага като гръцки владика, защо сръбското правителство иска това, защо сръбскиятъ пълномощенъ министъръ въ Цариградъ дава ноти слѣдъ ноти, защо руското пра-

вителство — ако е вѣрно, че Зиновиевъ настоява — иска това? Казва ни се отъ трибуната: немъ калимивката на Фирмилиана ще оплаши българитѣ? Азъ казвамъ, че дѣйствително калимивката на Фирмилиана нѣма да ги оплаши. Но немъ Буичъ, първиятъ министъръ на Сърбия, е по-глупавъ отъ насъ и не знае, че тая калимивка нѣма да ги оплаши, а пѣкъ прави страшни насилия да нахлуни тая калимивка на главата му. Ако нѣмаше значение тая калимивка, защо става това въ Сърбия, защо цѣлата сръбска дипломация се е раздвижила? (И. Воденчаровъ: Защото и тѣ не знаятъ като насъ какво правятъ.) Защо и нашата Освободителка, защо и нашата покровителка — както казва г. Людскановъ въ една телеграма до Руския императоръ — настоява на това нѣщо? Ето, г-да прѣдставители, енигмата за мене. Значи, има една задкулисна история, тази история именно, която състои въ политичността на това назначение. И тукъ сега имаме една рѣчь, цитирана въ в. „България“, на министра Голуховски, въ която той изрично се е изказалъ. Цитирана е въ уводната статия на в. „България“ и мисля, че носи подписа на уважаемия нашъ прѣдседателъ г. Франгя, защото носи буквата „Ф.“, въ която е точно опрѣдѣлено какво поведение ще държатъ тѣзи държави, когато ще дойде врѣмето да се погледне на картата на Македония. И менѣ ми се струва, г-да прѣдставители, че тамъ ние трѣбва да търсимъ назначението и значението на Фирмилиана. Не се занимаваме съ неговия владички санъ, не се занимаваме и съ неговото положение на митрополитъ, а искаме да знаемъ защо е това настояване отъ една велика държава и една намъ съсѣдна държава? (П. Каравеловъ: И Черна-Гора.) Да, заедно съ сръбския прѣдставителъ въ Цариградъ се е присъединилъ и черногорскиятъ и сѣ дали нота до турското правителство, за да искатъ непрѣмъното ржкополагане на Фирмилиана. (Д. Христовъ: Искатъ да дѣлятъ Македония!) Искатъ, казва ни г. Христовъ, да дѣлятъ Македония. Въ тази статия която ви цитирамъ, Голуховски е казалъ слѣдующето: всѣкакво движение на балканскитѣ народи ще ни даде да покажемъ своята мощъ, ще ни даде да покажемъ своята сила. Но днесъ има едно положение, осветено отъ нѣкакви международни съглашения между Австрия и Русия за statu-quo-то на Балканския Полуостровъ, и всѣки, който ще се опита да го нахърни, той ще опита и силата на Австро-унгарското оръжие. Това е вѣрно. Това положение е така, и, слѣдователно, какво трѣбва да правимъ ние въ такъвъ случай, и за да се ограничи, само върху Фирмилиана? Понеже ние съзираме, че тукъ се криятъ задни цѣли, ние не можемъ да дадемъ съгласието си за ржкополагането на този митрополитъ, а заедно съ туй да признаемъ и юридически — защото той фактически тамъ стои — неговото право да бжде той тамъ, а, слѣдователно, и юридическото основание на тази държава, която единъ денъ ще се ссилва на le fait

assompli; защото на Изток тази е теорията на международното право: извършеният факт е факт — „Слъзохме въ Скопие, свърши се! Скопие е наше! Ние ви доказахме, че Скопие е наше, ние ви доказахме, че тамъ имаме права“. Чие е това мнѣние, г-да народни прѣдставители? Мое ли? Не, това е мнѣнието на уважаемитѣ редактори на в. „Българин“. Въ брой 28 на този вѣстникъ, ето какво се говори за Скопската епархия: (Чете.) „Най-голъмо внимание е обърнало турското правителство къмъ Скопската българска епархия и отъ шестъ години насамъ тамъ систематически се гони българскиятъ митрополитъ. Знаятъ хубаво турцитѣ какво значение има Скопската епархия за българското национално повдигане, затова и така силно напиратъ тъкмо тамъ, за да направятъ невъзможно стоемето на българския владика. Въ Скопие се разполага Хафъзъ Паша, познатъ като върлъ гонителъ на българския народъ. Това е оня паша, който публично нарѣче българския народъ „писъ миллетъ“, който шестъ години наредъ гони всичко българско по най-жестокъ начинъ и противъ когото цѣлото българско население се оплаквѣ на Султана, било чрѣзъ разни негови комисии, било направо прѣдъ самото него. Този паша е рѣшилъ по какъвто и да е начинъ да скомпрометира митрополита Синесий и да го направи невъзможенъ вече въ Скопие“ — туй, г-да прѣдставители, което и сега става. И сега турското правителство обвинява Синесия въ комитаджилжкъ и иска неговото вдигане оттамъ. Това бѣше прѣди нѣколко дни. Значи, тукъ има една система, тукъ има една цѣль, и, какво право каза г. Каравеловъ, ако въ всички врѣмена, ако още въ нашествието на турцитѣ въ България Скопие е било цитадела на Европейска Турция, то трѣбва да признаемъ, че и днесъ, когато се много говори за нѣкакво дѣление, за нѣкакво окупиране, за нѣкаква автономия, за нѣкаква Санъ-Стефанска България, за нѣкакви идеали, които ги разбираме било така или иначе, но въ всѣки случай идеали въ смисълъ да се даде свобода на този народъ, и сега, казвамъ ви, този въпросъ се туря на зелената маса и се дебатира, значи, не Фирмилиановата корона безпокои нѣкого, а онази задна цѣль, която се гони чрѣзъ неговото ржкополагане въ Скопие, и направенето това мѣсто цитаделъ на бѣджщи операции. Азъ, г-да народни прѣдставители, имамъ прѣдъ себе си една книжка на единъ уважаемъ подполковникъ Загорски, човѣкъ съ високо военно образование, който е написалъ една чудесна статия върху положението на Балканския Полуостровъ, на България, на Цариградъ, на Македония. Въ „Воененъ журналъ“ е написана тази статия, съ позволениято, слѣдователно, на Военното Министерство и е отпечатана въ отдѣлна брошурка (Д. Христовъ: Много сериозна статия!) Отъ чисто военна точка зрѣние разглежда въпроса и ние не смѣемъ да отричаме значението, което той дава на Скопие.

Ето защо, г-да прѣдставители, като гледамъ азъ така на въпроса, азъ казвамъ: не мога да под-

пиша този пасажъ на тронното слово, защото днесъ не сме въ онѣзи отлични приятелски отношения съ всичкитѣ държави, въ каквито би трѣбвало да бждемъ. Азъ днесъ мисля, че българското правителство не е упражнило достатъчно енергия, за да даде да се съзнае, дѣто трѣбва, че Фирмилиановиятъ въпросъ е жизненъ въпросъ за България, че този миръ и това спокойствие, за което постоянно българското правителство получава поти; този миръ и това спокойствие ще се нахърнятъ, ако отидатъ нашитѣ съсѣди така да типчатъ онѣзи наши придобити права.

Тукъ трѣбва да се сира, г-да прѣдставители, върху единъ въпросъ. Какви придобити права, казвате, ние имаме. И г. Влайковъ, и г. Начовъ, и други нѣкои наши видни публицисти ни казватъ: какво юридическо право имате да се противопоставяте? Въдъ Берлинския договоръ дава право на сѣрбитѣ и въобще на религиознитѣ общини да си уреждатъ своя църква и епархия църковна, както тѣ заблагодаряждатъ.

Г-да прѣдставители! Азъ не бихъ ималъ нищо противъ да приложимъ Берлинския договоръ. Заповѣдайте, дайте чл. 23 на Македония, приложете Берлинския договоръ, дайте тогава право на българци, сѣрби, на власи, арнаути и черногорци въ всѣко село да турятъ владии. (Д. Манчовъ: Ама не го даватъ!) Но, г-да прѣдставители, можете ли да искате вие да се приложи Берлинския договоръ, когато се касае да се врѣди на нашитѣ интереси и да се не прилага това, което ще помага въ бѣджще на тия интереси? И г. Каравеловъ бѣше правъ, когато каза: Берлинския договоръ днесъ за Турция почти не съществува — защо? — защото въпрѣки него ние присъединихме Източна-Румелия, защото въпрѣки него взе се Батумъ, защото въпрѣки него Австрия стои и досега въ Босна и Херцеговина. Слѣдователно, турското правителство прѣспокойно може да каже на всѣки единъ, който ще иска прилагането на Берлинския договоръ: но какво остана отъ този парцалъ? Кое е приложено отъ този договоръ? Тогава за насъ какво остава? За насъ остава ето що: ние ще държимъ онази Magna charta libertatum на българското население въ Македония, която е подписана въ 1870 г., благодарение на онази мъжествена борба, на която не отколѣ чествувахте юбилей; ние имаме една Magna charta — това е ферманътъ, въ който ясно е казано, въ Скопската епархия какъвъ митрополитъ може да има. Тамъ ясно и положително казватъ условията, подъ които може да се земе една епархия отъ единъ православенъ владика. Ако този ферманъ днесъ съществува — и затъ върху него съществува Екзархията и църковно-училищното дѣло въ Македония — и ако той е такава харта, която излиза отъ тѣзи, на които я противопоставяме, азъ бихъ желалъ да ни се каже, какво по-силно оръжие може да има въ нашитѣ ржци отъ тази Magna charta? Но, не струвалъ ферманътъ! Кое струвало? Берлинския договоръ.

Заповѣдайте, приложете го! Искате да го приложите за Фирмилиана, а не и за автономия на Македония! (Д. Манчовъ: Дайте ми воля да кажа една дума, г-нъ Такевъ!) Следователно, и рѣчь не може да става въ това отношение за липса на нѣкакво наше юридическо право.

Но каза ни се, имате ли нравствено право да прѣчите на сърбитѣ, когато и тѣ сж дѣйствували за създаването на тази Екзархия? Азъ не знамъ какъ и защо сж дали това съдѣйствие, но даже да допуснемъ, че е имало такава съдѣйствие, нема̀ непръмѣнно трѣбва да отстъпимъ сега своитѣ права, които сж резултатъ на 50-годишна неуморна борба, нема̀ само зарадъ туй, че казали сладка лажурдия, изповѣдали една правда, та сега трѣбва имъ да дадемъ Скопската епархия? Какъ, отдѣ това право? (Д. Манчовъ: Позволѣте ми една дума, г-нъ Такевъ!) Отдѣ нахѣдѣ да ни задължаватъ да не можемъ да защитимъ едно придобито наше право?

Намъ се каза, г-да прѣдставители, още едно: по вие боите ли се, че този митрополитъ ще може като *deus ex machina* да прѣобърне българското население въ сръбско? Ние вѣрваме, казва ни се, въ твърдостта на убѣжденията на това население; срамъ ще бѣде ако ние отидемъ да допуснемъ даже и мисль, че единъ Фирмилианъ може да имъ измѣни нацията, че може да ги накара да се откажатъ отъ своето българско произхождение и да поддържатъ, че тѣ сж сърби. Г-да прѣдставители! Азъ не ща да поддържамъ теорията на бай Тоня Начовъ — тя е погрѣшна, но именно поддържамъ това, което казватъ онѣзи приятели, които поддържатъ тая теза. Да, онѣзи хора, които мѣжествено се борятъ, тѣ апелиратъ къмъ васъ, тѣ искатъ вашата поддръжка. И редакцията на в. „България“ ще засвидѣтелствува съ онѣзи купъ писма, както и редакцията на „Прѣпорецъ“ и пр., че се моли българската преса, българскиятъ народъ, българското правителство да защити правата на Българската Екзархия.

Дължностъ ли е на българското правителство да се намѣси въ този въпросъ? Г-да прѣдставители, дължностъ е на българското правителство и е дължностъ, по думитѣ на г. Данева, мисля, — пардонъ, не на г. Данева, но споредъ една уводна статия на в. „България“, която не носи подписа на г. Данева, въ брой 2, отъ 6 януарий 1898 г., заглавието на статията е „Бератитѣ“. Като говорятъ за даденитѣ три берати въ врѣме на народната партия, тѣ разсѣждаватъ така: „Българското правителство трѣбва и длъжно е да подкрѣпи законнитѣ искания на Българската Екзархия прѣдъ Портата“. И азъ изхождамъ отъ тая точка: (Д. Манчовъ: Всички изхождаме отъ тази точка!) българското правителство е длъжно да подкрѣпи законнитѣ искания на Българската Екзархия. Днесъ Българскиятъ екзархъ, на когото вие чествувате 25-годишния юбилей, мѣжествено се бори, за да се не допусне рѣкополагането на Фирмилиана. (И. Воденчаровъ: Кой не го подкрѣпи? Той има свои църковни съобра-

жения, ние имаме свои политически съображения.) Но българското правителство, по думитѣ на самия неговъ органъ в. „България“, това правителство, казвамъ, е длъжно да подкрѣпи Българския екзархъ въ неговитѣ законни искания. Затъ отъ онзи отчетъ, който даде отъ тази трибуна г. Мишевъ на 25-годишния юбилей на Екзарха, ние чухме, че сж се давали берати тогава, когато българското правителство показвало много по-голяма смѣлостъ и заинтересованостъ въ въпроса: въ врѣмето на Стамболова една нота е дала 4 берати, въ врѣмето на покойния Стоиловъ друга нота е дала други три берати. Българското правителство, прочее, е било длъжно и го е правѣло, по думитѣ на самия органъ на днесъ властующата партия, да подпомага Българския екзархъ.

Г-да прѣдставители! Азъ не искамъ да повтарямъ хубавитѣ мисли на г. Калцова. За Турция не е безизвѣстно смѣстиването на единъ членъ, мисля 8, на българската конституция, че Българското княжество съставлява една неотемлема частъ отъ общата източно-православна църковна област. Следователно, ако ние съставляваме частъ отъ тая област, безспорно е, че българското правителство има право да се намѣси тамъ, дѣто нѣкои интереси и права на тази обща църква се нагърняватъ. И така е ставало досега, така сме се намѣсвали, така сте поддържали и вие, че трѣбва да се намѣсваме. Ето защо съвсѣмъ не сж прави онѣзи, които ни казватъ, че нѣма никаква важностъ за насъ Фирмилиановиятъ въпросъ. Повече или по-малко ще направи ли отъ туй, което той има? Не е така работата. Ние не говоримъ за туй, какво той ще извърши, но ние търсимъ ония задни цѣли, ония задкулисни интриги, които се гонятъ съ неговото рѣкополагане. Дайте ми обяснения, защо се иска неговото рѣкополагане? Дайте отгадката на туй общество, което иска да знае, защо сръбското правителство ноти връзъ ноти дава, защо черногорското правителство ноти слѣдъ ноти дава, защо тѣй настоява и самото руско правителство? Нѣма ли нѣкои задкулисни работи? Ще ни обясни, вѣрвамъ, г. министърътъ. Но дотогава ще ли позволите да не се съглася съ ония оратори, които казваха, недѣйте изкуствено създава тази атмосфера, недѣйте изкуствено създава това течение, недѣйте отъ калимявката на единъ попъ прави капиталъ. Боже мой, нема̀ така се гледа на този въпросъ? Нема̀ първитѣ четири калимявки, дадени въ врѣмето на Стамболова, нема̀ другитѣ три, дадени въ врѣмето на Стоилова, нѣматъ значение? Искате ли пакъ да отворя една чудесна статия въ в. „България“, която не желая да чета тукъ? Какво значение иматъ бератитѣ въ Македония? Значение национално иматъ. Не искамъ повече да говоря, защото г. Даневъ ми дохожда тукъ на помощъ въ една своя програмна статия, въ която той, като говори за външната политика, казва: най-умното, което можемъ да направимъ, то е когато говоримъ за тия въпроси, да бѣдемъ по-скромни. Да, ние

трябва да бъдем по-скромни, когато говоримъ, но трябва да бъдем енергични, когато ги защитаваме. Затуй ще бъдем скромни въ думитѣ, но ще искаме енергически да се застъпи правителството тамъ, дѣто го викатъ интереситѣ на България.

Г-да прѣдставители! Да дойдемъ на друга точка, тамъ, дѣто ще се различимъ отъ уважаемия г. Влайковъ, а именно коя е крайната цѣль на всички тия владици и патрици, било наши, било сръбски, било не знаемъ какви си. Кой е нашиятъ завѣтенъ идеалъ? Намъ се каза, че завѣтния идеалъ на българския народъ е Санъ-Стефанска България. Но каза г. Влайковъ, понеже това е невъзможно, защото виждаме, че нѣма да ни оставятъ, прѣчатъ всички велики сили, то трѣбва да прѣгърнемъ такава една политика, която може да реализира тия наши идеали. Кои? Всички ние сме свободни, свободни сж и южно-българцитѣ — да дадемъ човѣшки животъ и на Македония. По кой начинъ? По слѣдующия: понеже не ни е възможно да реализираме нѣкаква Санъ-Стефанска България, то това нѣщо ще го постигнемъ чрѣзъ една федерация, както той се изрази, или, да го поправа, чрѣзъ една конфедерация — конфедерация между сърби, българи, черногорци, навѣрно и ромѣни, навѣрно и гърци — и съ общи сили да дадемъ свобода на Македония.

Г-да прѣдставители! Хубава е теорията да направимъ конфедерация. Знаете ли какво нѣщо е конфедерация? Азъ бихъ билъ благодаренъ на г. Влайкова, ако той си зададе трудъ да обясни, какво нѣщо е конфедерация и по какъвъ начинъ би могло да се създаде една конфедерация на Балканския полуостровъ. Не може да става рѣчь, казва единъ знаменитъ авторъ, за никаква конфедерация между народи, на които физиономията всецѣло не е опрѣдѣлена. Т. е. конфедерация може да има мѣсто само между народи съвършено суверени, опрѣдѣлили точно своитѣ национални физиономии, ограничили точно своитѣ естествени прѣдѣли и тогава, за да реализиратъ свои нѣкои економически планове, или за да гарантиратъ своята външна независимостъ, събиратъ се нѣколко суверени държави, тѣ се конфедериратъ подъ единъ извѣстенъ пактъ, съ единъ извѣстенъ контрактъ, за да се бранятъ взаимно. Г-нъ Влайковъ иска сърби, българи, черногорци, ромѣни и гърци да се съединимъ, да съставимъ една конфедерация, всѣки единъ отъ насъ да си остане независима държава, и по този начинъ задружно да вземемъ и освободимъ Македония. Прѣди да говоримъ това, г-да прѣдставители, трѣбва да уяснимъ слѣдующето положение. За каква конфедерация вие, българскиятъ народъ, ще мислите дотогава, докогато вие се намирате една частъ отъ 1.100.000 души подъ едно друго владичество, една друга частъ отъ нѣколко стотинъ хиляди подъ друго владичество, трета — подъ трето владичество? И вслѣдствие на това азъ се питамъ: за каква конфедерация ще ми говорите между сърби, българи,

ромѣни, на които, както виждате и поне историята показва, че интереситѣ имъ съвсѣмъ не съвпадатъ? Ние знаемъ отъ устата на единъ знаменитъ сръбски държавенъ мѣжъ, който проповѣдва тая теория: намъ е необходимъ единъ отдушникъ, намъ е необходимъ Солунъ. Ние знаемъ възжеленото желание на другитѣ наши брати отвѣдъ Дунава, които искатъ четвероугълника — знаете го кой е: Силистра, Шуменъ, Варна и т. н. Вие знаете възжеленитѣ желания на Черна-Гора какви сж. Тя е обрѣчена на загинаване така, както сжества днесъ. И за туй вие виждате какви опити се правятъ. Не ща да говоря и за Гърция. Слѣдователно, дотогава, докогато българскиятъ народъ не се е обединилъ въ едно, за конфедерация не може да става рѣчь. Но може едно да стане, може да става рѣчь за едно: свободна България да се мѣчи да даде свободенъ човѣшки животъ на своитѣ сънародници живущи вънъ отъ нейнитѣ прѣдѣли, вънъ отъ българската територия. Ние имаме нравствено задължение да се мѣчимъ да дадемъ да живѣятъ сносенъ животъ нашитѣ брати отвѣдъ Родопитѣ и Рила. Какъ ще постигнемъ това? — ето въпросътъ къмъ е. Казватъ едни: съ конфедерация. Азъ ви казахъ, че не е възможно, защото онази държава, която може да даде автономия на Македония, нѣма този интересъ. Защо нѣма този интересъ? Много просто, откровено трѣбва да го кажемъ. Ако дѣйствително нашата съсѣдка Сърбия би имала интересъ или поне не би се опасявала отъ тази евентуалностъ, че, ако единъ денъ Македония получи автономия, нѣма да се яви едно нѣщо като 6 септемврий, именно присъединението ѝ къмъ България, както на Южна-България съ Сѣверна; ако нѣма тая опасностъ, какво ще ѝ прѣчи да пледира заедно съ насъ каузата — да се даде автономия на Македония? Г-нъ Влайковъ искаше отъ насъ да се откажемъ отъ блѣна за нѣкаква си Санъ-Стефанска България. Откажете се, казва, отъ тази блѣна за Санъ-Стефанска България. И затъ ние казваме: дайте Македония за македонцитѣ. Ние не се мѣнимъ въ тѣхнитѣ комитети, нека се борятъ сами, но ние имаме нравствено задължение да ги подкрѣпиме и трѣбва да ги подкрѣпиме. Не си правѣте илюзии, че, ако се освободи Македония — дай Боже това да стане утрѣ — да мислите, че всичко това ще върви така, както виждате, че върви въ България! Азъ се малко съмнявамъ. И по-добрѣ е така да бжде, както азъ прѣдполагамъ, че ще бжде. Слѣдователно, Сърбия, ако би се опасявала, че, веднажъ дадена автономия на Македония, единъ денъ би осъмнала съ единъ втори 6 септемврий, какво ще прѣчи и при конфедерацията, когато тя ще има за идеалъ даването автономия на Македония, пакъ да осъмне единъ денъ прѣдъ едно fait accompli. Затъ ние съставляваме адката на Балканския полуостровъ. Слѣдователно, и рѣчь не може да става, че нѣкаква конфедерация ще сире сливането на Македония съ България, ако македонцитѣ се

чувствуватъ българи, ако искатъ да бждатъ едно съ насъ. Тѣ го чувствуватъ много добръ и затуй вие виждате, че тѣ, сърбитѣ, искатъ едно раздѣленіе на Македония. Вие знаете прѣговоритѣ, които се водѣха едно врѣме, които и вие, г-да министри, помните много хубаво, и ние — всички. И ние, и вие викахме тогава: какво е туй „сфери на влияние“, какво е туй да теглимъ една демаркационна линия отъ Солунъ не знамъ докъдѣ — на сѣверъ да бжде сръбско влияние, на югъ — българско. Сърбитѣ казватъ: да, ние сме напълно съгласни. Защо? Защото имъ давате приходъ, безъ да иматъ нѣкакъвъ капиталъ. Ние, обаче, не сме съгласни. Ние казваме: не желаемъ дѣленіето на Македония, не желаемъ да я дадете на насъ, дайте имъ пълна свобода. Слѣдователно, ние на тази база можемъ да бждемъ силни, въпрѣки всѣкава конфедерация. Тукъ трѣбва да кажа на болшинството, че вчера ме удивихте, когато ржкоплѣскахте на г. Влайкова за тази идея, за конфедерацията. (И. Воденчаровъ: Вие не сте ли солидаренъ съ него?) Азъ не съмъ солидаренъ, г-нъ Воденчаровъ; не съмъ солидаренъ затуй, защото демократитѣ иматъ туй прѣимущество, да не мислятъ отъ калѣжъ. Всѣки прѣдставителъ на демократическата група има свободата да има свое мнѣние; (И. Воденчаровъ: Вие отъ коя група сте?) но има и общи точки, върху които ние сме съгласни. Ние не мислимъ по заказъ, ние не си задаваме урокъ да го кажемъ наизустъ. Ние говоримъ като хора, които иматъ извѣстни свои убѣждения, но това не ни прѣчи като група да дѣйствуваме солидарно за реализирането на онѣзи начала, които сж легнали и ще легнатъ въ основата на нейната програма. Да дойдемъ до въпроса. Вие вчера ржкоплѣскахте на г. Влайкова за конфедерацията. Моето мнѣние не важи, но вижте вашето какво е било. Г-нъ Даневъ въ една програмна статия, публикувана въ в. „България“, брой 1 отъ 1 януарий 1898 г., ето какво казва по тая конфедерация: (Чете.) „По външната политика ние сме съгласни съ всички политически партии, че на България прѣдстои да изпълни извѣстна мисия извънъ сегашнитѣ нейни прѣдѣли. Поставени прѣдъ тая внушителна по сложността си задача, намъ се налага длъжностъ да се вземъ внимателно въ срѣдствата, съ които разполагаме за нейното разрѣшение. За тази цѣль собственитѣ ни сили не стигатъ. Всичко, което бихме могли направитъ въ случая, би било устройството на едно образцово управление у насъ, една похватна политика отвѣдъ границата, които, отъ една страна, би ни спечелили симпатиитѣ и привързаността на тамкашното население, а отъ друга — би легитимирали нашитѣ тежнени прѣдъ външния свѣтъ. Извънъ това трѣбва по необходимостъ единъ силенъ факторъ, о когото да можемъ да се облекнемъ. Тоя факторъ“ — и подчъртавамъ тая мисль — „тоя факторъ не е нито химерическитѣ балкански съюзъ“ — бай Влайковата федерация — „нито

нѣкъ нѣкакво благоволение, отдѣто и да иде то. Тоя факторъ може да бжде само Русия, ако една добръ обмислена наша външна политика успѣе съ своята искренностъ и постоянство да разреши послѣднитѣ облаци на недоверіе, които прѣзъ миналия режимъ бѣха тѣй заплашително надвисени надъ руско-българския хоризонтъ“. (Н. Поповъ: Много хубаво казано! — Д. Манчовъ: Какво искате по-хубаво отъ това? — Смѣхъ.) Много хубаво казано. И азъ ще ржкоплѣска на г. Д-ръ Данева, защото и азъ това поддържамъ. Но вие вчера ржкоплѣскахте на химерия, а днесъ ржкоплѣскаете на нехимерия. Ето въ какво се състои, г-нъ Манчовъ, вашата непослѣдователностъ. (И. Воденчаровъ: За конфедерацията ние не му ржкоплѣскахме. — Д. Манчовъ: И отъ тебе има нѣкои хубави работи, за които ще ти ржкоплѣсчимъ. — Прѣдседателствующъ А. Франгя: Моля, г-нъ Манчовъ!)

Ето защо, г-да прѣдставители, менѣ ми се струва, че отказването ни отъ нѣкакви идеали и замѣняването имъ съ нѣкакви нови идеали, не нѣкакви си нови реформи, не, а нѣкакви си нови форми, въ които да можемъ да облѣчемъ нашитѣ сили, за да можемъ да дадемъ възможностъ на нашитѣ брати отвѣдъ Родопитѣ и Рила да живѣятъ човѣшки животъ, не се състои въ тази политическа химера, въ конфедерация на балканскитѣ държави, а се състои въ туй, което ви казва г. Даневъ: дѣйствително трѣбва да се осигуримъ ние вътрѣшно, да опрѣдѣлимъ ясно своята вътрѣшна политика, да стѣпимъ смѣло на своитѣ крака и да поведемъ една ясно опрѣдѣлена външна политика, като търсимъ, безспорно, поддръжката на оная сила, която може въ дадения случай да ни бжде полезна. Но именно тукъ се натѣкваме на този въпросъ. Този въпросъ, слѣдователно, нѣмаше да избликне въ тази рѣзка форма и нѣмаше да ни тури въ туй невъзможно положение, ако г. Даневъ бѣ излѣзълъ да отговори по-рано на запитването на г. Генадиева; ако бѣ ни обяснилъ той тогава поведението на правителството по този въпросъ, ако бѣ ни обяснилъ и размѣнената кореспонденция — на която имаме право, поне на тая, която не е конфиденциална — що е размѣнило правителството — ние нѣмаше да дрънкаме цѣли 10 дена по този въпросъ. Но сега, при това положение, азъ се съмнѣвамъ, че г. Д-ръ Даневъ е намѣрилъ онзи пътъ на праволинейната външна политика, който ни е проповѣдвалъ въ своя вѣстникъ. И ако той не е могълъ да разреши недоразумѣнията, които сж сѣществували въ нашитѣ външни отношения съ Русия, въ слѣдствие на туй невъзможно разрѣшаване се явява днесъ и онази колосална прѣчка по Фирмилиановия въпросъ. Затѣ друго обяснение не може да има. (Я. Сакжзовъ: За енигмата кажете!) Енигмата е това. Ако г. Даневъ бѣ ни обяснилъ какво поведение е държало българското правителство, тогава ние можехме да кажемъ: то си е изпълнило дълга, направило е всичко възможно отъ него. Както ви

каза г. Каравеловъ, ние нѣма да казваме отъ трибуната, че нѣма да воюваме, нѣма да вдигаме гюрултия, ние ще кажемъ: не ни чухте, ние си изпълнихме дълга; по-нататкъ ще видимъ какво ще кажемъ. И затъ въ международнитѣ отношения ние не можемъ да рѣжемъ питата отъ тази маса, ние може би сме послѣднитѣ въ това отношение, които ще говоримъ, може би нашето мнѣние ще бѣде послѣдното, но не трѣбва да се каже, не трѣбва да си прѣчимъ сами; ние трѣбва да отстояваме своитѣ права до толкова, до колкото можемъ. Нека си изпълнимъ почетно дълга и нека не ни се хвърля въ очитѣ този въпросъ. Но ние сега като не сме освѣтлени по него, ние си запазваме едно резервирано положение по този въпросъ. Ние казахме думата си, протестираме и, слѣдователно, сме се запазили. Че тѣ могатъ да го рѣкопложатъ, да, може да не ни слушатъ. Но какво отъ това? Ние ще видимъ по-нататкъ какво ще правимъ. И позволѣте, г-да прѣдставители, г. Давенъ бѣше казалъ завчера една много здрава мисль, която азъ сподѣлямъ: „въ външната политика нѣма сантименталностъ, но има интереси“, и ако ние видимъ, че нашитѣ интереси не съвпадатъ съ интереситѣ на тази велика държава, която се нарича Русия, безспорно е, че ние ще се позамислимъ, по кой начинъ да гарантираме нашитѣ интереси. Азъ не съмъ отъ онызи поклонници на теорията на в. „България“, който казва: „За нищо на свѣта ние не ще прѣнебрѣгнемъ руското приятелство“. (Д. Христовъ: Вие не го разбирате, г-нѣ Такевъ!) Не съмъ отъ тѣхъ. Азъ желая да имаме приятелски отношения, азъ желая да вървимъ рѣка подъ рѣка, азъ желая българската армия да се сражава рѣка подъ рѣка, азъ желая българската армия да се сражава редомъ съ рускитѣ легиони, но за защита на общи интереси. (Д. Христовъ: Ама виждате че не може!) Никога не бѣйте допускъ, че нѣкога нашето желание, да вървимъ въ хармония въ международно отношение съ нашата велика Освободителка, ще отиде да ни застави да жертвуваме своитѣ интереси. Не. Ето защо, макаръ всѣкога отъ тази трибуна да съмъ произнасилъ рѣчи, въ които съмъ изтъквалъ откровенно моето скромно мнѣние, че ние въ международно отношение трѣбва да държимъ всѣкога съ велика Русия, всѣкога съмъ казвалъ това, защото мисля, че нашитѣ интереси могатъ да бѣдатъ повече гарантирани по този начинъ. (Д. Христовъ: Виждате че не може!) Но ако видимъ че не може, тогава, г-нѣ Христовъ, ще търсимъ пътъ, по който да вървимъ.

Д. Христовъ: Кажете го! Бѣдѣте смѣли да отговорите на въпроса. Тамъ е всичката загадка!

Д-ръ Н. Генадиевъ: Ще нитаме Дѣда Цанковъ, който има стара рецепта. (Глъчка.)

Д. Христовъ: Кажете кой е пътътъ?

М. Такевъ: Г-нѣ Христовъ ме пита: кажете саргмент, кажете откровенно, каква политика да слѣдва България. Азъ ви казахъ, г-нѣ Христовъ, и мисля, че бѣхъ много даже изриченъ; употребихъ много плеоназми, само за да се обясня поясно, и да ме не упрекаватъ въ нѣкаква задкулишностъ. (Д. Христовъ: Вие помрачихте Вашата мисль!) Азъ нито както може да направи г. министрътъ отъ трибуната, за да прикрие често пхти своитѣ мисли, нито пъкъ имамъ личенъ интересъ, за да замѣглявамъ своитѣ мисли. Може би азъ страдамъ отъ туй, защото съмъ много откровенъ. Но и днесъ ида да ви кажа, моето убѣждение е това, че ние дѣйствително трѣбва да водимъ една рѣзко опрѣдѣлена външна политика, основана на взаимно довѣрие и на нашитѣ интереси . . . (А. Урумовъ: Но ако сѣ противоположни?) Ако сѣ противоположни, не щемъ да вървимъ по този пътъ, а ще трѣгнемъ по оны, който ще хармонира съ нашитѣ интереси. (Д. Христовъ: Кой е този пътъ?) Ще го чуемъ оттамъ. Когато чуемъ какво ще ни каже г. Първиятъ Министръ за отношенията на България съ Русия, ние ще го кажемъ. (Д-ръ Н. Генадиевъ — къмъ оратора: Хората искатъ патентъ за низкопоклонничество! Разбрахте ли?) Питате ме вие: но ако интереситѣ на България не съвпадатъ съ интереситѣ на Русия, ако рускитѣ интереси сѣ въ разрѣзъ съ нашитѣ, какво ще правимъ? Ще ги напуснемъ! (А. Урумовъ: Слѣдъ това?) Ще търсимъ единъ съюзникъ, който ще бѣде въ нашъ интересъ. (Д. Христовъ: Кой е той?) Ще го намѣримъ! (А. Урумовъ: Турция!) Възможно е да е Турция. (Д-ръ Н. Генадиевъ: Черна-Гора!) Възможно е да е Австрия, възможно е да е Черна-Гора, възможно е да е Англия, ние не знаемъ. Ние знаемъ само едно, че ние ще търсимъ съюзникъ, на когото интереситѣ да хармониратъ съ българскитѣ интереси. (А. Урумовъ: Нѣма такъвъ съюзникъ!) Ще го търсимъ да го намѣримъ.

Г-да прѣдставители! Тукъ е врѣмето да отворимъ още една страница на нашата външна политика и да видимъ, дали днешното правителство е отстояло до край тѣзи начала, които то е проповѣдало, когато бѣше въ опозиция. Помня като сега, че когато ставаше въпросъ за нѣкакви реформи въ Македония, когато рускитѣ вѣстници страпна гюрултия вдигаха за това, когато и австрийскитѣ вѣстници пишеха, тогавашното българско правителство се упрекаваше отъ прогресивно-либералната партия, че то въ тия критически врѣмена, когато нашитѣ съотечественици и сънародници отвѣждъ Родопитѣ и Рила ги бѣсятъ, колятъ, трѣпчатъ, българскитѣ министри се задоволяватъ съ нишани по гърдитѣ си, съ дрънкалки по гърдитѣ си и замизаватъ прѣдъ горчивитѣ факти, които всѣки денъ сѣ прѣдъ насъ. Въ това отношение, г-да прѣдставители, за да видимъ доколко днешното правителство е отстояло и въ това отношение на своитѣ програмни начала и доколко

то не е отишло да замижи прѣдъ тѣзи горчиви факти само срѣщу пѣкакви „османиета“ и „меджидиета“, ние ще отворимъ в. „България“ и ще намѣримъ вътрѣдни мисли много хубавички, изложени по този поводъ. Въ брой 67 на в. „България“, отъ 1899 г., има помѣстена една хубава статия — въ онова врѣме именно, когато въ Македония се вършеха сжщитѣ онѣзи сцени, сжщитѣ онѣзи кланета, сжщитѣ онѣзи убийства, за които покойникътъ Василь Кънчовъ бѣше сезиралъ народното прѣдставителство съ една дълга интерпелация. Тогаващото министерство не взело строги мѣрки, не дало силентъ натискъ, не настоявало силно да се прѣкратятъ тѣзи жестокости надъ нашитѣ сънародници, ами какво направило? Тогавашиятъ министри отишли въ Цариградъ и имъ оказали по едно „османие“ и „меджидие“, и когато се върнаха отъ Цариградъ, в. „България“ ги посрѣщна съ слѣдующето поздравително „добръ дошли“. (Чете.)

„Да ви сж честити! Да ви сж честити „османиетата“ и „меджидиетата“, (Смѣхъ.) които благоволи да ви закачи на шията Падишахътъ, за голѣмитѣ услуги, види се, които въ шестъ мѣсеца врѣме сполучихте да направите въ васалната България. Нишани и рудбета турчинътъ не дава така напразно. Едно врѣме поне тѣй пишеше в. „Народни Права“. — А азъ ще кажа в. „България.“ — „Султанътъ ви удостои съ високитѣ отличителни знакове точно на врѣме, и вие ги приехте радушно и съ признателностъ точно когато въ братската намъ земя — Македония и Одринско — турчинътъ души и тѣпче безъ милостъ нашитѣ еднокръвни и едновѣрни братя; точно когато въ Народното Събрание доблестни депутати ви запитватъ какви мѣрки мислите да земете, за да се тури край на безчеловѣчнитѣ и звѣрски дѣяния на турцитѣ противъ българщината тамъ. Вие не можахте, не; нѣмахте добродѣтелта на нашитѣ двама старци, двама владици, които оная година отказаха да приематъ гиздавитѣ звѣзди на Падишаха, като наговариха българския прѣдставителъ въ Цариградъ да върне нишанитѣ на Султана, съ бѣлѣжка, че тѣ не сж заслужили тая голѣма честъ, съ която Илджътъ иска да ги удостои. Вие помните това, г-да български либерални министри. Повече не щемъ да говоримъ. Нека ви се честити хубавитѣ турски декорации. Носѣте ги за честъ и слава на сюзерена, отъ великодушнето на когото, съ политиката, която водите днесъ, вие очаквате най-голѣмитѣ блага за българщината! Гордѣйте се съ тѣхъ прѣдъ оголѣлото българско население, което почна вече да се изселва изъ България, и се надувайте, като турски паши, прѣдъ пограничитѣ низами, които прѣди два дена сж нахлули въ българска земя ужъ „по недоразумѣние“! Носѣте ги за споменъ на гоненията, на истезанията, на обезчестяванията, на грабежитѣ, на убийствата, които всѣкидневно се вършатъ върху нашитѣ клѣти братя въ Македония и Одринско! Като говори за декорациитѣ, Волтеръ казва, че „въ древно врѣме осждениѣ

разбойници се туряха на кръстъ, а днесъ, наопаки, кръстоветѣ се турятъ на разбойничитѣ“. Има ли разлика? Кажете български министри, не ви ли тежатъ на шията и на съвѣстѣта днесъ турскитѣ висулки, които ви закачиха на шията като на турски паши? Защо великодушниятъ и свѣтлий вали Султанъ, вмѣсто нишани, не се посмили да даде нѣкои човѣшки правдини на раитѣ — на нашитѣ братя — въ Македония и Одринско? О, турчинътъ знае кому и кога дава декорации! Така, както железинътъ, когато иска по-лесно да закара продаденото стадо на касапницата, свързва на ногата на нѣкой пѣргавъ кочъ или краставъ пѣрчъ звѣчче и го мамѣ за да го слѣдва и води подиръ себе сюрията, така и агата прави когато декорира гяурипа. Оня день, на 23 того, радостни, весели, накичени бѣхте на гости у достойния прѣдставителъ на Падишаха въ София, за да благодарите низкопоклонно за полученитѣ отъ васъ гиздави звѣзди. Тамъ вие пихте шампанско и дигнахте наздравици: „Падишахъмъ чокъ-яша!“ (Смѣхъ.) Незабѣлѣвахте ли, злопастници, че цяната на кипящото вино, което ви се поднасяше въ кристални чаши, бѣше отъ сълзитѣ на страждущитѣ наши братя, които не могатъ вече да търпятъ грознитѣ злодѣяния на своя мжчитель? Не чухте ли, че на вашето громко и весело „ура“, отговаряше екътъ отъ плачоветѣ и риданията на задушениѣ и измжчени българи отъ Македония и Одринско? Свирѣщи и глупави голѣмци, двѣ, три лѣскави висулки само ви направиха слѣпи и глухи! Не ви завиждаме. Нека ви сж честити!“

Така, г-да прѣдставители, се посрѣщнаха нишанитѣ на гърдитѣ на тогавашнитѣ министри, и се увѣщаваха тѣ да не ги окачатъ, защото тѣ закачатъ присждата на онѣзи българи, които гниятъ изъ занданитѣ; защото тия нишани не сж друго нищо, освѣнъ онѣзи примамки, чрѣзъ които се запущватъ устата и очитѣ на българския народъ да вижда онуй, което става отвѣдъ Рила и Родопитѣ, и се увѣщаваха българскитѣ министри да върнатъ тия дрънкалки така, както ги върнаха нашитѣ достойни черковни водители, двамата наши митрополити. Е добръ, азъ бихъ желалъ, ако би билъ тукъ г. Людскановъ, да ни каже: вѣрно ли е това, че и той е оказалъ „османие“? (П. Каравеловъ: Той го е върналъ!) Вѣрно ли е, че тогава когато се колятъ, бѣсятъ и безчестятъ нашитѣ братя отвѣдъ Рила и Родопитѣ, той оказалъ първа степенъ „османие“ и не намира ли той за необходимо да го върне съ забѣлѣжка, че той не може да се кичи съ дрънкалки, когато се колятъ неговитѣ братя отвѣдъ Рила и Родопитѣ? (Д. Христовъ: И Екзархътъ е получилъ!)

Ето защо, и въ тази точка, г-да прѣдставители, забравайте — вие уважаемо болшинство — че и тукъ не издържахте до край. Азъ бихъ билъ първиятъ, това, което проповѣдвахте, ако го изпълѣхте, който щѣхъ да сваля шапката си, ако г. Людскановъ, когато въ Илджа му прикачвали османието, бѣше

казалъ: „Ваше Величество, не съмъ заслужилъ тая декорация, не съмъ заслужилъ това османие, вмѣсто него, дайте правдини на нашитѣ братя, дайте имъ да живѣятъ свободенъ животъ, да не ги биятъ, да не ги трѣпчатъ!“ И тогава нека паднѣше отъ министерското крѣсло, ние щѣхме да го вдигнемъ на рѣцѣ и да го поставимъ съ 190 души болшинство въ Народното Сѣбрание. Азъ така разбирахъ, че вие сте разбирали вашата политика, когато сте били въ оппозиция. Моля ви, за Бога, не ще ли бѣде право сега Радославовъ да ви каже: „моля, избършете онази статия, въ която ме порицавахте за тия османиета, защото вие тоже ги носите днесъ; избършете всички онѣзи крокодилски сълзи, които лѣхте въ колонитѣ на вѣстника си, защото и вие вършите същото“. Моля ви, г-да прѣдставители, може ли да бѣде по-голямъ непослѣдователностъ, по-голямъ самоизобличение? Азъ разбирамъ, г-да прѣдставители, че може би ще бѣде трудно положението на единъ министъръ да откаже, но тогава моля, за Бога, бѣдѣте логични и послѣдователни и недѣйте укорява вашитѣ противници, че сж се намирали въ такова положение. Или само вие се намѣрвахте въ неловко положение? За какви заслуги ви дадохъ тѣзи ордени? Ето защо, г-да прѣдставители, и въ това отношение прогресивно-либералната партия не издържа до края своитѣ начала. (Д. Манчовъ: Ще ги издържи!)

По-нататкъ, г-да прѣдставители, въ единъ пасажъ на отговора на тронното слово е казано, че българското правителство добръ е сторило че е сключило единъ договоръ за отмиѣнение или за видоизмиѣнение на капитулациитѣ. Безспорно е, г-да прѣдставители, че въ това отношение българското правителство има заслуга къмъ българския народъ, защото, дѣйствително, България досега се е третираа много злѣ: ние не бѣхме господари на своето господарство, а бѣха ни господари чужди господари. Но, господа, скърбя, че и тукъ трѣбва да туря едно „но“. Като прилиствахъ в. „България“, (Д-ръ Н. Геннадиевъ: Случайно!) попадна ми случайно, както каза г. Геннадиевъ, една статия за сключването на търговския договоръ между покойния Стоиловъ и Австро-Унгарската монархия. Тамъ, като се говори за добритѣ и лошитѣ страни на договора, настоява се най-много, че не трѣбваше да се започне съ онази сила сключването на тия международни договори, която има най-голямъ интересъ въ България и, слѣдователно, може да ни натрапи клаузи не всѣкога въ нашъ интересъ, а трѣбваше да почнатъ отъ онази сила, откъдѣто можемъ да получимъ по-голямъ отстъпки, като помалко заинтересована. А отъ международното право е извѣстно, че единъ пътъ договори сключени съ една държава на едни по-благоприятни условия, тѣ се възприематъ и отъ другитѣ държави. Ако, г-да прѣдставители, това бѣше вѣрно за международния договоръ, сключенъ между Стоилова и Австро-Унгарската монархия, питамъ да ми се каже: не е ли същото положение и днесъ? Защо и вие

почнахте сключването на договора за унищожението на капитулациитѣ първо съ Австро-Унгария? Безспорно е, че най-много австро-унгарскитѣ подданици иматъ интереси въ България, безспорно е, че най-много процесѣ, че най-много фалити, че най-много работа имаме съ тѣхъ, и, слѣдователно, безспорно е, че тѣ иматъ най-голямъ интереси, и когато ще пишатъ своитѣ договори, ще гледатъ по възможностъ да ги охранятъ какъ по-добръ, отколкото една държава, която не особено такива голѣми интереси има, и, ако обичате, да бѣхте почнали съ Руската Империя—туй което проповѣдваше в. „България“, — да почнѣхте първо съ Русия. И азъ ви ржкоплѣскахъ тогава. Да, тѣй трѣбва да бѣде, първо, защото тя е наша Освободителка, желае нашето прѣуслѣване и, може би, тя ще ни направи отстъпки. Защо почнахте пакъ отъ тая Австро-Унгария, за която има чудесна статия въ в. „България“, (Смѣхъ.) писана отъ г. Данева, и която не желя да цитирамъ за да затруднявамъ положението на правителството. Не желя, защото въ международно отношение, ние не трѣбва да правимъ политика такава, че оттамъ да сваляме и качваме правителства, ами колкото се касае до общата политика, да съдѣйствуваме на правителството да защити общитѣ интереси на България. Ето защо, г-да прѣдставители, азъ бихъ желалъ, въ отговора на тронното слово да се каже: „желателно би било, да се започнѣха прѣговоритѣ за отмиѣнение на капитулациитѣ не отъ Австро-Унгарската монархия, която е сила заинтересована, но отъ нѣкоя друга велика държава, и съжالياме, че се е започнало отъ тая империя, която, безспорно, има най-голямъ интереси въ България“. Това, г-да прѣдставители, като ви казвамъ това, казвамъ туй, което вие казахте прѣди двѣ години. Не го казвамъ като мое мнѣние, а като ваше мнѣние, и го хвърлямъ вамъ. Разправѣте се съ него и ако обичате разгледайте го, провѣрѣте; ако не обичате — недѣйте! (Г-нъ А. Урумовъ се обажда нѣщо.) Вие, г-нъ Урумовъ, сте ржкоплѣскали на Стоилова, ще ржкоплѣскаете и на Данева, и на всѣки, който ще има властъ, и ще ви избира за депутатъ! (А. Урумовъ: Лъжепъ!)

Ето защо, г-да прѣдставители, не може и рѣчь да става, че всѣкогащъ, когато ние искаме да възпитаваме този народъ, ние трѣбва да излизаме съ ясно опрѣдѣлени начала и да ги изпълняваме, когато дойдемъ на червената маса. Почнемъ ли да заблуждаваме този народъ, почнемъ ли едно да му говоримъ, а друго да вършимъ, този народъ, казахъ, ще прѣзре оная интелигенция, която го ржководи, ще види въ нея интелигенция причинители на общото зло и тогава не се сърдѣте, ако вмѣсто по-интелигентни народни прѣдставители дойдатъ болшинството мѣстни хора и ви кажатъ: видѣхме васъ по-интелигентнитѣ, по ученитѣ, на които се бѣхме ослонили да ржководите народа, не сте вие кадърни, вие ни заробихте и опозорихте; ние сами ще се оправимъ! — и тогава вмѣсто 14 души вие

ще видите 140. Желателно е, нека дойдатъ, но нека бждемъ, г-да народни прѣдставители, откровени: не бжде щастливо онова събрание, въ което интеллигентната класа ще бжде въ меншество. А за да бжде прѣдставена въ болшинство интеллигентната класа, недѣйте вие, интеллигентнитѣ хора, едно да проповѣдвате, а друго да вършите! Вие туй, което сте проповѣждали, ако би единъ день дойде на властъ, изпълните го! И тукъ съмъ съгласенъ съ г. Цанова, че въ нищо положително не се устоя, или поне нийдѣ българскиятъ народъ, или онѣзи неговѣ блѣнове за нѣкакъвъ рай, който ще настѣпи слѣдъ дохождането на властъ на тая партия, не може да се постигне и туй ще ни накара сега да чуваме, както се чува, да се говори: Стига това бѣсно партизанство! Видѣхме вапитѣ партии! Г-нъ Цановъ е правъ като казва, че парламентарна държава безъ партии не може, защото партията е сборъ на хора, които приблизително еднакво мислятъ за изваждане страната отъ лошия пътъ. Но понеже хората мислятъ, че именно тѣзи хора сж докарали страната до това положение, недѣйте се съмнѣва, ако единъ день осъмнемъ съ плебисцитъ, както въ Франция, — вие ще видите една монархическа държава. Защото омръзна на този народъ да слуша благи думи, благи обѣщания, а лоши изпълнения. Азъ вѣрвамъ, г-да прѣдставители, че вие всинца ще се въодушевявате искрено и за да се увѣрите, че азъ не желя да правя шикани на правителството, азъ ви заявявамъ, че по този въпросъ не ще вдигна ръка да го бламирамъ; даже ако вие вдигнете ръка, не ще вдигна азъ, за да ви докажа, че не говоря туй, за да го сваля, за да дойда на мѣстото му, ами го говоря затуй, защото трѣбва веднажъ за всекога да прѣстанемъ да лѣжемъ народа, трѣбва да бждемъ искрени, трѣбва да бждемъ откровени и да проповѣдваме туй, което можемъ да направимъ. Дойдемъ ли до това състояние, тогава ще изпълните вие, болшинството, онѣзи хубави мисли, които ви каза г. Даневъ: „Дайте да стѣпимъ здраво на краката си, дайте ни една здрава, свѣтна финансова политика, дайте ни да осигуримъ стабилностъ въ нашитѣ конституционни учрѣждения, и бждѣте увѣрени, че тогава ще ни почитатъ отъвнѣ и нѣма да ни задаватъ този въпросъ: Ами ако руситѣ сж противъ насъ? Ами ако сѣрбитѣ сж противъ насъ? Ами ако черногор-

цитѣ сж противъ насъ? Тогава тѣ ще заискватъ нашето приятелство, защото България ще бжде мощенъ факторъ на Балканския Полуостровъ. Тогава ще признаятъ, че за да се отиде въ Цариградъ, трѣбва да се мине прѣзъ България!“ Но дотогазъ недѣйте мисли, че вие ще направите нѣщо добро, ако вие не се въодушевявате всички, ако нис всички не възприемемъ мисълта да бждемъ искрени, да бждемъ откровени и да вършимъ това, което сме проповѣждали! Тогава ще настанатъ онѣзи врѣмена, за които азъ, нѣма да се откажа, оттукъ ще изкажа думитѣ: ще реализираме идеала на българския народъ, т. е. да видимъ всички българи, живущи кждѣто и да сж, да живѣятъ единъ свободенъ човѣшки животъ, било подъ автономия, било подъ Санъ-Стефанска България, безразлично. (Ржкоплѣскане отъ лѣвицата.)

Прѣседателствующъ А. Франгя: Г-да народни прѣдставители! Врѣмето напрѣдна. (Гласове: Да се вдигне засѣданието!)

Министъръ-Прѣседателъ Д-ръ С. Даневъ: Имате право да продължите засѣданието до 8 ч. Ако има нѣкой да се изкаже за половина часъ, нека вземе думата.

Прѣседателствующъ А. Франгя: Ако г. Ношковъ може да се изкаже за половинъ часъ, нека говори.

Д-ръ П. Ношковъ: Мисля че ще мога. (Гласове: Утрѣ, утрѣ!)

Министъръ-Прѣседателъ Д-ръ С. Даневъ: Тогава ще моля утрѣ да има засѣдание!

Прѣседателствующъ А. Франгя: Понеже г. г. народнитѣ прѣдставители сж уморени, ще закриемъ засѣданието за днесъ; утрѣ обаче ще имаме засѣдание. (И. Гешовъ: Трѣбва да се гласува!) Нѣма възражение.

На дневенъ редъ ще имаме сжщото, т. е. продължение разискванията по отговора на тронното слово.

Засѣданието се закрива.

(Закрито въ 7 ч. и 35 м. вечерта.)

Прѣседателъ: Д. Цанковъ.

Подпрѣседатели: { Д. К. Поповъ.
А. Франгя.

Секретаръ: Д. Филовъ.

Началникъ на Стенографическото бюро: Т. Гължбовъ.